

UTJECAJ BEČA I NJEGOVE MEDICINSKE ŠKOLE NA RAZVOJ MEDICINE U HRVATSKOJ

Lavoslav GLESINGER

Uvod

Otkako su Hrvati 1. siječnja 1527. na cetinskom saboru izabrali Ferdinanda Habsburškog kraljem Hrvatske, ostala je sudbina Hrvatske kroz četiri stoljeća usko povezana s bečkim dvorom. Usprkos stoljetnoj političkoj povezanosti Hrvatske sa Ugarskom, s vremenom se u Hrvatskoj i Slavoniji sve više ispoljio utjecaj Beča, i to ne samo u političkom pogledu, nego i na svim ostalim područjima javnog života. Razumije se da je i medicina — i kao medicinska znanost, i kao javno zdravstvo — stajala pod snažnim utjecajem Beča, u pozitivnom i negativnom smislu.

Postojale su, doduše, u prošlosti i medicinske veze između Hrvatske i Ugarske, ali one počinju dosta kasno i nikada nisu bile tako izrazite kao medicinske veze između Hrvatske i Beča. Na prvom ugarskom medicinskom fakultetu koji je osnovan 1769. god. u Trnavi bila su dva Hrvata profesori, a i među studentima medicine bilo je dosta Hrvata. Kad se je sveučilište iz Trnave 1777. god. preselilo u Budim, a 1784. god. u Peštu, studirali su ondje, pored velikog broja Srba iz Vojvodine i Srijema, i mnogobrojni Hrvati iz Hrvatske i Slavonije. Pešta je učestvovala i u suzbijanju nekih epidemija u Hrvatskoj i Slavoniji, a i niz zdravstvenih propisa, namijenjenih Hrvatskoj i Slavoniji, izdat je u Pešti. Ali, u pogledu znanstvene medicine jedva je Pešta izvršila kakav jači utjecaj, a ukoliko ga je bilo, on se nikako ne da usporediti sa utjecajem Beča.

Medicinske veze između Beča i Hrvatske postoje već veoma rano, ali do pravog izražaja dolaze one tek u XVIII stoljeću, u vrijeme velikog reformatora austrijskog zdravstva Gerharda van Swieten, osnivača prve bečke medicinske škole. Te veze postaju s vremenom sve intenzivnije, i one su najjače u XIX stoljeću, a u nekom pogledu postoje one zapravo još i danas. One su dakako najstarije i najtješnije između Beča i Hrvatske i Slavonije, a da ne govorimo o Vojnoj krajini koja je i u zdravstvenom pogledu sasvim zavisila od Beča. Daleko slabiji bio je, barem u starije vrijeme, utjecaj Beča na zdravstvo Dalmacije i Istre koje krajeve je već početkom XV stoljeća zaposjela Mletačka Republika. Tu je već u XIII stoljeću postojalo u autonomnim gradskim općinama organizirano zdravstvo u kojemu se odrazuju talijanski utjecaji, a kad su Dalmacija i Istra potpale pod Mletačku Republiku preuzela je ova i brigu za zdravstvo, a Medicinski fakultet mletačkoga Sveučilišta u Padovi služio je i

izobrazbi liječnika iz tih krajeva. Tek nakon pripojenja Dalmacije i Istre Austriji počinje se pomalo opažati utjecaj Beča.

Svakako treba istaknuti da je zdravstvena kultura nekih naših krajeva mnogo starija negoli bečka medicina. Već u XIII stoljeću imaju naši dalmatinski gradovi svoje stalno namještene liječnike, kirurge i apotekare, svoje zdravstvene propise koji su točno određeni u gradskim statutima, a 1377. god. uvedena je u Dubrovniku prva karantena. U to vrijeme nije ni u Beču ni u ostaloj Austriji ni u većini zapadnoevropskih zemalja bilo još ni traga kakvom organiziranom zdravstvu. A veze između Hrvatske i istaknutih medicinskih škola (Salerno, Bologna, Padova) bile su neobično žive već u srednjem vijeku, kada Medicinski fakultet u Beču ili uopće još nije postojao ili je bio bez ikakva značenja.

Ipak, nema nikakve sumnje da je utjecaj Beča na naše zdravstvo i na našu medicinsku znanost bio mnogostruk i dubok. Beč, koji je kao medicinski centar više od dva stoljeća igrao eminentnu ulogu ne samo u Austrijskoj carevini nego u čitavoj Evropi, imao je odlučan i nedvojben utjecaj na početke znanstvene medicine u Hrvatskoj i na daljnji razvoj znanstvene i praktične medicine, te na rađanje suvremenih i racionalnih medicinskih shvaćanja u našim krajevima.

Međutim, utjecaj Beča na razvoj medicine u Hrvatskoj bio je često i negativan, pa i izrazito štetan, a svakako podređen vlastitim interesima Beča. Organizacija saniteta u Vojnoj krajini sigurno je više koristila Austrijskoj carevini negoli stanovništvu Vojne krajine, medicinsko zakonodavstvo na našem teritoriju također je služilo prvenstveno vlastitoj zaštiti, a tek u drugom redu zaštititi stanovništva naših ugroženih krajeva. Najjasnije se pak ispoljio negativni utjecaj Beča na razvoj medicine u Hrvatskoj u njegovu energičnom kočenju svakoga pokušaja da se u Zagrebu otvori medicinska škola ili čak fakultet. Čak i u svojoj personalnoj politici išao je Beč za sebičnim ciljevima: malobrojni liječnici što ih je Beč uputio u Hrvatsku bili su ne samo zdravstveni radnici, nego često i politički eksponenti, a mnogobrojni Hrvati koji su studirali ili radili u Beču u mnogo su se slučajeva ondje odnarodili i postali stupovi politike Beča.

Praktički se to, međutim, ispoljilo sasvim drugačije, i mnogi upravo neprijateljski potezi Beča donijeli su indirektno koristi našoj zemlji. Tako je u krajnjoj liniji Beč ostavio svoje duboke i neizbrisive tragove na svim područjima naše zdravstvene kulture koja je više od dva stoljeća primala odande svoje najjače pobude.

Govoreći o bečkoj medicini, bit će potrebno da se držimo neke periodizacije. U povijesti bečke medicine obično se razlikuju ova važna razdoblja:

I — Medicina u Beču od njenih početaka do sredine XVIII stoljeća;

II — Prva bečka medicinska škola (1750—1800): doba Marije Terezije i Josipa II. Van Swietenove reforme nastave i javnoga zdravstva. Značajna stručna dostignuća;

III — Medicina u Beču na prekretnici XVIII i XIX stoljeća: doba reakcije (Puschmann) ili medicina Stifftova vremena (Lesky);

IV — Druga bečka medicinska škola (oko 1840—1890): doba najvećega procvata, stvaranje temelja moderne medicine;

V — Najnovije doba (do 1918).

Najveći procvat doživljela je bečka medicina u vrijeme prve i druge bečke medicinske škole. Vidjet ćemo da je za vrijeme tih dvaju perioda odjek i utjecaj bečke medicine bio i u Hrvatskoj najjači i najplodniji.

Razdoblje do osnutka prve bečke medicinske škole

Već u srednjem vijeku postoje tijesne veze između Hrvatske i nekih tadašnjih medicinskih centara u Evropi, osobito u Italiji. Proučavane su i dobro su poznate medicinske veze između Hrvatske i Salerna, najstarije medicinske škole u Evropi (1), a isto tako i veze s glasovitim Medicinskim fakultetom u Padovi (2). Slabo su istražene medicinske veze između Hrvatske i Bologne, mada je ovaj stari Medicinski fakultet imao već u srednjem vijeku znatan utjecaj na medicinu u Hrvatskoj. O srednjevjekovnim medicinskim vezama između Hrvatske i Beča ne znamo ništa, mada su takve veze možda postojale već u vrijeme prije negoli je Hrvatska potpala pod vlast Habsburgovaca, kao što su u to vrijeme postojale i druge veze između Hrvatske i Beča. Jedan od uzroka našega neznanja o takvim vezama je pomanjkanje potrebnoga arhivskog materijala iz vremena prije XV stoljeća, bez kojeg je istraživanje tih veza znatno otežčano, ili čak nemoguće.

Bečki Medicinski fakultet osnovan je 1365. god. i očekivali bismo da ćemo među ondašnjim studentima medicine pronaći već dosta rano kojega Hrvata. Međutim, sve do XVII stoljeća ne nailazimo u sveučilišnim matrikulama ni na jednoga Hrvata koji je na bečkom sveučilištu studirao medicinu. Poznata su nam samo imena hrvatskih studenata na Filozofskom fakultetu bečkoga Sveučilišta iz 1493. do 1499. godine, dok za ostale fakultete ne znamo, jer su se matrikule tih fakulteta izgubile. Znamo jedino da je u to vrijeme na sva 4 fakulteta studiralo 79 Hrvata (3). U matrikulama članova ugarske korporacije na bečkom Sveučilištu, u kojima su navedeni i Hrvati, također nisu navedeni studenti po fakultetima, nego samo po rodnom mjestu (4). Broj studenata iz Hrvatske bio je prilično velik, a iz upisa u toj matrikuli može se zaključiti da su ti studenti bili gotovo isključivo plemići, te da su vjerojatno studirali teologiju, pravo i filozofiju. A medicinu su plemićki sinovi i inače rijetko studirali.

Bilo je u XV stoljeću na bečkom Sveučilištu i profesora Hrvata koji su ondje vjerojatno završili i svoje studije. Poznata su osobito dvojica: magister Valentin iz Koprivnice (M. Valentinus de Kaprunca) koji je 1454. god. predavao »Libros de generatione et corruptione«, i magister Ladislav iz Požege (M. Ladislaus de Posegaur) koji je 1470. god. stekao bakalaureat, 1476. god. je postao magister, te je iste godine predavao »Metheorica«, a 1478. god. izabran je za egzaminatora na Filozofskom fakultetu (5). Zanimljivo je da je taj isti Ladislav iz Požege kasnije studirao medicinu, ali ne na Medicinskom fakultetu u Beču, nego u Pa-

dovi, te je 30. III 1479. polagao privatni medicinski ispit na tom istom Fakultetu (»Paduae in episcopali palatio. Licentia privati examinis in facultate medicinae domini Ladislaj ex Posegauar artium doctoris«) (6).

Odluka Ladislava iz Požege da studira medicinu u Padovi, a ne u Beču, veoma je značajna. Padovanski Medicinski fakultet bio je u ono vrijeme najistaknutiji, a padovanska diploma dokaz najbolje kvalifikacije, dok je bečki Medicinski fakultet još i u ono vrijeme jedva vegetirao. Nastavu su obavljala svega tri profesora, broj studenata bio je neznatan, godišnje je održana ponekad svega jedna promocija, a ponekad čak nijedna. Na Fakultetu je vladalo mračnjaštvo bez ikakve slobode duha, u nastavi su se primenjivale skolastičke metode, a ukočena liječnička staleška organizacija vršila je pritisak na Fakultet, čiji je statut bio pun preživjelih formalnosti. K tome su pridolazile još bijedne financijske prilike, tako da je stanje na Fakultetu bilo beznadno duboko i bezizgledno. Takvo stanje trajalo je na bečkom Medicinskom fakultetu sve do druge polovine XVIII stoljeća (7). Osim toga je sve do reforme 1749. god. svečana promocija u Beču bila izvanredno skupa, pa su mnogi apsolvanti bečkoga Medicinskog fakulteta, među njima i rijetki Hrvati, odlazili radije na promociju u Padovu ili koji drugi talijanski grad.

Pod ovakvim uvjetima nije čudo da su studenti iz Hrvatske radije studirali u Italiji ili Njemačkoj, iako im je Beč bio na dohvatu ruke. Čak u vrijeme kad je Hrvatska već bila politički povezana s Bečom, nije Beč uspio da privuče studente iz Hrvatske. Tako je Ivan Dragojević iz Stjeničnjaka imatrikuliran 1541. god. na Medicinskom fakultetu u Tübingen-u, gdje je promoviran 1549. god. (8).

Prvi poznati Hrvat koji je promoviran za doktora medicine u Beču bio je Ivan Krstitelj Jurić. On je svečano promoviran 15. I 1642. u katedrali sv. Stjepana (9). O njegovoj daljnjoj sudbini ne znamo ništa.

Početkom XVIII stoljeća studirao je medicinu u Beču neki Ivan Juraj Golubić, rodom iz Belca. On je kasnije promijenio svoje prezime u Tauber (»Pervo sem se zval Gollubich, ali su medici pridavek in Matrícula mutuvali«), i tako se je potpisao na pismu što ga je 8. VIII 1711. uputio zagrebačkom biskupu Mirku Eszterhazyju (10). Golubić-Tauber je kasnije prešao na Medicinski fakultet u Padovi, a 1730. god. nalazimo ga kao liječnika u Linzu (11).

Od malobrojnih hrvatskih studenata koji su studirali medicinu u Beču prije osnutka prve bečke škole po van Swietenu poznat je još Josip Sabić (Sabiz von Taubensperg), Hrvat iz Rijeke, koji je promoviran 7. IX 1737. God. 1770. osnovao je na bečkom Medicinskom fakultetu zakladu iz koje se je imao stalno stipendirati po jedan student medicine sa 110 forinti godišnje (12).

Iako bečki Medicinski fakultet sve do sredine XVIII stoljeća nije uživao naročit glas i nije uspio privući studente iz Hrvatske, ipak su neki profesori toga Fakulteta bili poznati i u Hrvatskoj kao vrsni praktičari, pa su već u XVII stoljeću poneki bolesnici iz Hrvatske znali dolaziti u Beč da ih konzultiraju. Bili su to mahom članovi aristokracije i visoki crkveni dostojanstvenici koji su bili nezadovoljni liječenjem kod malobrojnih do-

maćih liječnika. Sve do toga vremena polazili su bolesnici iz Hrvatske ponekad poznatim liječnicima u Padovi. Tako znamo da je kasniji ban Petar Erdödy pošao 1546. god. na liječenje u Padovu, gdje su ga liječili glasoviti profesori Giovanni Battista da Monte (Montanus) i Francesco Frisimelica (13). Zanimljivo je da je Erdödy došao u Padovu s preporučnim pismom cara Ferdinanda I koji nije nimalo zamjeravao bolesniku što se nije obratio bečkim liječnicima nego padovanskima.

U XVII stoljeću, međutim, konzultiraju bolesnici iz Hrvatske pomalo i bečke liječnike. Poznati bečki profesor medicine i tjelesni liječnik carice-udove Eleonore Paul de Sorbait (1624—1691) spominje u svojem djelu »Praxis medica« (Viennae, 1680), na str. 534, liječenje grofa Zrinskog pomoću ljekovite vode Rogaške Slatine. Taj bi podatak mogao govoriti za to da je Sorbait Zrinskomu odredio ovu kuru. Međutim, Režek je mišljenja da je vjerojatno Zrinski, upozoren na ovo vrelo, pio vodu i poboljšao zdravlje, a za to se, jer je bio visokog roda, brzo pročulo i na taj način privukla pažnja liječnika, poglavito Sorbait-a (14).

God. 1693. liječio je dr Friderik Ferdo Illmer Petra Keglevića. Barlè tvrdi da je Illmer bio hrvatski zemaljski liječnik (15) i potkrijepljuje ovu tvrdnju dokumentom u zagrebačkom Nadbiskupskom arhivu (16). Međutim, Illmer nikada nije bio zemaljski liječnik u Zagrebu, nego je u ono vrijeme bio zemaljski liječnik dr Matija Križaj (17), dok je Illmer bio profesor na bečkom Medicinskom fakultetu. Friedrich Ferdinand Illmer von Wartenberg (+ 1699) bio je od 1662. god. drugi, a od 1682. prvi profesor teoretske medicine, a od 1683. god. profesor praktične medicine na Medicinskom fakultetu u Beču. Istakao se i kao kirurg (18). Ukoliko dakle Keglević nije konzultirao Illmera u Beču, došao je Illmer iz Beča u Zagreb bolesnomu Kegleviću, pa je Barlè iz toga stvorio svoj krivi zaključak.

Početkom XVIII stoljeća obraćali su se bolesnici iz Hrvatske najčešće poznatomu bečkom liječniku Franzu Stockhammeru, profesoru Medicinskog fakulteta i povremenom protomediku Donje Austrije, koji se istakao prigodom epidemije kuge u Beču 1713. god. (19). God. 1703. liječio je zagrebačkoga biskupa Stjepana Seliševića (20), savjetnika Patačića kojemu je preporučio kuru u Krapinskim Toplicama (21) i bana Adama Batthyanyija (22) kojega je u Beču pored Stockhammera liječio još i čuveni carski tjelesni liječnik Nicolo Pio de Garelli (23), ali liječničko umjeće ovih bečkih korifeja nije pacijentu mnogo pomoglo, pa je on još za vrijeme liječenja u Beču umro.

Stockhammerov pacijent bio je i zagrebački biskup grof Mirko Eszterhazy koji je u kolovozu 1711. preko studenta medicine Ivana Jurja Golubića-Taubera (vidi gore!) dobio od Stockhammer-a recept protiv svoje bolesti. Iz Golubićeva pisma od 8. VIII 1711. proizilazi da je Stockhammer već otprije poznao Eszterhazyja i da ga je vjerojatno već i prije liječio (24). Stockhammer je bio u Zagrebu veoma popularan i uvažan. Nekadašnji bečki, a kasniji zagrebački liječnik dr Benévoli, koji je 1713. god. u Beču liječio zagrebačkoga kanonika Kristofora Ladanija, hvalio se da dobro poznaje propise znamenitoga profesora Stockhammera (25).

Koliko su bečki liječnici koncem XVII stoljeća bili popularni u aristokratskim krugovima Hrvatske, pokazuje slijedeći ponešto grotesknj podatak. God. 1696. osnovao je Baltazar Patačić u Vidovcu društvo »Pintu« koje je služio gajenju društvenosti i konzumiranju alkohola, a imalo je sve vanjske forme medicinskog fakulteta (promocije, izbor fakultetskih funkcionara itd.). Svaki novopromovirani član dobio je nadimak, tj. ime nekoga poznatog liječnika. Društvu su pripadali kao članovi aristokrati i ličnosti iz javnog života. Smrću osnivača (1719) raspalo se i to društvo. Veoma mnogo članova prozvano je po poznatim bečkim liječnicima. Sam osnivač nazvan je dr Illmer, a našu se još imena doktorâ Stockhammer, Ganser, Garelli, Alpruni (sic!), Beckers, Blöhmer, Sorbait, Lebzelter, Managetta, Zanutti i dr. (26).

Prilično rano dolaze već neki bečki liječnici na kraće ili dulje vrijeme u Hrvatsku. U XVI stoljeću posjetila su Hrvatsku dva liječnika s bečkoga carskog dvora: Carolus Clusius (De l'Ecluse, 1526—1609) i Pierandrea Mattioli (1501—1577); proučavali su naše ljekovito bilje i druga prirodna bogatstva (27). God. 1588. boravio je u Varaždinu doctor Paulus Fabricius (1553—1589), profesor matematike na bečkom Sveučilištu i jedan od najslavnijih bečkih liječnika onoga vremena. Bio je matematičar, liječnik, botaničar, astronom, pjesnik itd. Pet puta je bio dekan Medicinskog fakulteta i preparirao je prvi skelet za Medicinski fakultet u Beču. On nastupa u Varaždinu kao doktor medicine, a ne kao profesor matematike, ali svrha njegova dolaska u Varaždin nije poznata. Wissert je mišljenja da su ga poslali u Varaždin po nekom službenom poslu i da je usput predao carevu odluku u nekoj parnici (28).

God. 1627. došao je u Zagreb kao zemaljski liječnik dr Justus a Spada koji je prije toga bio u Beču liječnik cara i kralja Ferdinanda II. U Zagrebu je ostao samo kratko vrijeme (29). Češće se spominje u Zagrebu neki dr Benevoli, »medicus Ragusanus«, koji je prije toga bio liječnik u Beču, gdje je 1713. god. liječio zagrebačkoga kanonika Krištofora Ladanija (vidi gore!). Kasnije se dr Benevoli preselio u Zagreb, gdje je liječio najuglednije ličnosti i veoma su ga cijenili (30). God. 1728. postao je hrvatskim zemaljskim liječnikom dr Matej Eustahij Schmidt iz Beča koji se već prije naselio u Zagrebu (31).

Prigodom kuge u Zagrebu 1744. god. poslala je Marija Terezija iz Beča u Zagreb liječnike Franza Keinza i Franza Xavera Natterhirna da suzbiju epidemiju i liječe bolesnike. Natterhirn se već 1740. god. nalazio u Hrvatskoj (u Moslavini) kao »exponierter Contagions-Chirurgus« (32).

S druge strane su već u XVII stoljeću neki liječnici iz Hrvatske radili u Beču. Tako se je nekadašnji državni liječnik u Zagrebu Ivan Krstitelj Alpruno (namješten 1675. god.) preselio 1678. god. u Beč, gdje je naredne godine postao član Medicinskog fakulteta i kao kužni liječnik pomagao je Sorbaitu kod suzbijanja kužne epidemije. Istakao se tom prilikom požrtvovnim radom i kemijski je pretražio gnoj iz kužnog bubona, pa je u gnoju otkrio neki »fini plin« koji je smatrao uzrokom zaraze.

Alpurno je naslijedio Sorbaita kao tjelesni liječnik carice-udove Eleonore, udove Ferdinanda III (33).

U Beču se je proslavio i Dubrovčanin Petar Bianchi (1699—1747) koji je 1726. god. bio općinski liječnik u Dubrovniku, a 1731. god. se preselio u Beč, gdje je liječio ugledne ličnosti na carskom dvoru, među ostalima Amaliju, udovu cara Josipa I, zatim Karla VI i druge. Poznat je kao pristaša i branitelj svoga učitelja Vallisnieri. God. 1742. postao je otpravnik poslova Dubrovačke Republike u Beču. Medicinski fakultet u Beču mu je zabranio vršenje prakse, jer nije nostrificirao svoj napuljski doktorat, no Marija Terezija izdala mu je 1744. god. poseban dekret kojim mu je odala priznanje za njegov rad i dopustila mu vršenje prakse bez nostrifikacije. Ujedno mu je podijelila naslov dvorskoga savjetnika (34).

Sve te dosad navedene medicinske veze između Beča i Hrvatske dosta su neznatne i beznačajne. One nikako ne bi opravdale tvrdnju da je već prije XVIII stoljeća Beč imao neki utjecaj na zdravstvo u Hrvatskoj. Izuzetak čini u to doba jedino početak organiziranja zdravstva na području Vojne krajine koja je pretežnim dijelom prolazila našim teritorijem i koja je u sanitarnom pogledu bila sasvim podređena Beču.

Vojnu krajinu osnovala je Austrija kao zaštitu protiv nadiranja Turaka. Počeci njezine organizacije padaju još u XV stoljeće, ali nije bilo uspjeha, jer su Turci i dalje nadirali na zapad. Prava organizacija Vojne krajine provedena je u XVI stoljeću. Od 1627. god. Vojna je krajina uređena kao posebna austrijska pokrajina. Njome su upravljala dva generalata: karlovački (za Hrvatsku krajinu) i varaždinski (za Slavonsku krajinu). God. 1734. Vojna je krajina potpuno odijeljena od civilne Hrvatske i podređena Kruni. Njome je upravljalo na vojnički način Ratno vijeće u Beču. God. 1881. Vojna je krajina razvojačena i spojena s Hrvatskom.

Pored vojnoga značenja, imala je Vojna krajina još jedan važan zadatak: ona je trebalo da brani austrijske zemlje od epidemija koje su stalno nadirale iz turskih pokrajina. Tako je stvoren na jugoistočnoj granici Austrijske carevine sanitarni kordon s nizom kontumacijskih stanica koji je predstavljao snažan i uspješan bedem protiv provala raznih epidemija, osobito kuge.

Već prije stvaranja i organiziranja sanitarnoga kordona vodile su austrijske centralne vlasti stalno brigu u tom pogledu. Ali tek nakon završetka rata s Turcima (1718) počela je Austrija provoditi energične mjere na turskoj granici. Carskim patentom iz 1710. god. naređeno je krajiškim zapovjednicima da prate kretanje zaraznih bolesti u susjednim zemljama i da u slučaju potrebe spriječe promet preko granice. Svojim reskriptom od 22. X 1728. osnovao je Karlo VI stalni kužni kordon i kontumacijske stanice na austrijsko-turskoj granici. Posebne sanitetske komisije osnovane su u Erdelju, Banatu, te u Hrvatskoj i Slavoniji (pri generalatima u Osijeku i Karlovcu). Zadatak im je bio da nadziru kontumacijske stanice, da njima upravljaju i da o tome stalno izvještavaju Dvorsku zdravstvenu komisiju u Beču. Time je Dvorska zdravstvena komisija postigla zakonsko ustaljenje stanja koje je već otprije postojalo na jugoistočnoj granici. Povremeni sanitarni kordon pretvoren je sada u stalan.

Prve kontumacijske stanice u Hrvatskoj i Slavoniji nastale su od 1730. do 1740. god., i to uz Savu i Unu. God. 1731. izdala je Dvorska zdravstvena komisija točne upute o dezinfekciji robe i izolaciji sumnjivih osoba (»Contumaz, und respective Reinigungs-Ordnung...«, Wien 1731). God. 1737. izdao je Karlo VI novi patent o zaštiti od kuge (35). Daljnjoj i uspješnijoj organizaciji saniteta u Vojnoj krajini znatno je pridonio van Swietenov »Normativum sanitatis« od 1770. god. (O tome vidi u idućem poglavlju!).

Iz svega toga vidimo da je u ovom prvom razdoblju od početaka medicine u Beču pa do sredine XVIII stoljeća bilo doduše dosta veza s Hrvatskom, ali neki bitni utjecaj Beča na medicinu u Hrvatskoj nije u to vrijeme postojao. To je i razumljivo, jer u to vrijeme nije ni sama bečka medicina imala nikakvo osobito značenje, te nije bila ni izdaleka na onoj visini kao npr. medicina u Padovi ili u mnogim drugim centrima. Još početkom XVIII stoljeća vladale su u Beču bijedne medicinske prilike koje nam vjerno opisuje jedan suvremenik, u čije navode nemamo razloga sumnjati. Prigodni posjetilac Beča Franz Ernst Brückmann piše 20-ih godina XVIII stoljeća u jednom pismu da u ono vrijeme nije u Beču postojao niti botanički vrt, niti kemijski laboratorij, i da su neuki brijači u bijednom »anatomskom teatru« od vremena do vremena izvodili sekcije na najsiroviji način. Dalje piše da je Medicinski fakultet stalno predlagao da se poboljša nastava, a još 1718. god. da je zatražio uvođenje obuke kraj bolesničke postelje itd., ali na sve te zahtjeve i želje vlada se je ogušila. Takve su prilike potrajale i dalje, a trojica bijedno plaćenih profesora nisu uz najbolju volju mogli ispunjavati uvjete suvremene nastave (36). Uz ovakve prilike nije, dakako, Beč mogao dati neki poticaj razvoju medicine u Hrvatskoj.

Tek oko sredine XVIII stoljeća nastao je zaslugom van Swietena nagao preokret, a taj se u veoma povoljnom smislu odrazio i u prodiranju tekovina bečke medicine u druge zemlje, među ostalim i u Hrvatsku.

Prva bečka medicinska škola i njezin odjek u Hrvatskoj

Godina 1745. označuje veoma značajnu i važnu prekretnicu u povijesti austrijske medicine. Te je godine Marija Terezija pozvala iz Leidena u Beč Gerharda van Swietena, jednu od najistaknutijih ličnosti u povijesti medicine XVIII stoljeća. Njegovim dolaskom u Beč nastaje na svim područjima zdravstva Austrijske carevine novo i veoma plodno razdoblje, i jednim mahom postaje Beč jednim od najznačajnijih medicinskih centara Evrope.

Gerhard van Swieten (1700—1772) bio je rodom iz Leidena i ondje je završio medicinske studije kao učenik velikoga kliničara i nadasle poznatog i proslavljenog učitelja medicine Hermanna Boerhaavea. Glas o van Swietenovim sposobnostima dopro je do Marije Terezije, i ona ga je 1745. god. pozvala u Beč kao svojega tjelesnog liječnika, a osim toga mu je povjerila dužnost da reformira austrijski sanitet i bečki Medicinski fakultet.

Već 7. II 1749. izdan je na van Swietenov poticaj patent kojim je provedena reforma bečkoga Medicinskog fakulteta. Temelj te reforme je podređivanje Fakulteta pod vlast države koja imenuje i plaća nastavnike, potvrđuje dekana, izdaje diplome i dopuštenja za vršenje liječničke prakse. Na čelu Fakulteta nalazi se zastupnik vlade koji predsjedava ispitima i promocijama, te nadzire čitav rad Fakulteta. Ujedno je van Swieten proveo reformu čitave medicinske nastave, te je pozvao u Beč niz novih profesora koji su podigli bečki Medicinski fakultet na zamjernu visinu, po uzoru na slavni Leidenski Fakultet koji se osobito proslavio svojom kliničkom nastavom. Svoju reformu proveo je željeznom energijom, usprkos otporu na koji je naišao na Sveučilištu. Osnovao je nove zavode i botanički vrt, nabavio je različite zbirke, pobrinuo se da anatomski zavod dobije dovoljno lešina itd. Pored toga je omogućio studij i siromašnijim studentima, što dotada nije bilo moguće. Sve su te reforme pridonijele da je bečki Medicinski fakultet procvao kao nikada prije i da je postao jednim od najvažnijih medicinskih centara u Evropi. Van Swietenovom zaslugom započinje sjaj takozvane »prve bečke medicinske škole« koja se mogla uspješno takmičiti s medicinskim fakultetima u Padovi i Leidenu.

Time, međutim, nije bio iscrpljen sav van Swietenov rad. Organizirao je zdravstvo i izvan Fakulteta, poboljšao je izobrazbu babica i drugog nižeg sanitetskog osoblja, pobrinuo se da država nadzire rad javnih i bolničkih liječnika, a osobito se proslavio time što je uredio cjelokupno javno zdravstvo u Austrijskoj carevini, izdajući 1770. god. čuveni »Normativum sanitatis« kojim je po prvi put sistematski regulirano javno zdravstvo u austrijskim zemljama. Osim toga je van Swieten bio direktor Dvorske biblioteke i cenzor knjiga, te je u čitavom svojem radu zastupao napredne ideje. Isključio je isusovce iz nastave i cenzure knjiga, borio se protiv ugnjetavanja kmetova i progona vještica itd. (37).

Za Hrvatsku je van Swieten stekao neprocjenjive zasluge u prvom redu svojim Normativom, prvim zdravstvenim zakonom u našoj zemlji. Taj zakon, što ga je sastavio van Swieten, izdala je Marija Terezija 1770. god. pod naslovom »Mariae Theresiae Constitutio normativa rei sanitatis« i njime je po prvi put regulirao cjelokupno zdravstvo u Austrijskoj carevini, dakle i u Hrvatskoj. U prvom dijelu toga zakona nalaze se propisi za rad liječnika i drugoga zdravstvenog osoblja, dok drugi dio sadrži propise za uređenje zdravstvenoga kordona na području Vojne krajine i za provođenje protuepidemijskih mjera na turskoj granici. Prema Normativu bio je prijelaz granice dopušten samo u kontumacijskim stanicama. Za promet robom bez direktnoga kontakta bili su određeni rašteli, gdje se je vršio točno određeni dezinfekcijski postupak. Briga za karantensku službu bila je, prema Normativu, povjerena sanitetskim komisijama generalnih komandi. Sjedišta su im bila za hrvatsko-slavonsku Krajinu u Zagrebu, Karlovcu i Osijeku. Pod zagrebačku komisiju potpadala je kontumacijska stanica u Kostajnici, pod karlovačku Slunj i Radanovac, a pod osječku Zemun, Mitrovica, Brod i Stara Gradiška (38).

God. 1770. izdala je Marija Terezija još jedan dekret, »Von den Vorsichten, welche die Besorgung der Gesundheit von fremden Gränzen her betreffen«, koji sadrži detaljne propise o pograničnoj karantenskoj i protuepidemijskoj službi u Vojnoj krajini (39). I taj je dekret sastavio van Swieten.

Iako se u Normativu kudikamo više odrazuje policajni duh negoli pozitivno medicinsko znanje i mada je njegovo težište bilo položeno na obrambene mjere protiv epidemija, ipak ima taj prvi sanitetski zakon golemo značenje za Hrvatsku i Slavoniju.

Daljnja je van Swietenova zasluga da je poslao u Hrvatsku svojega učenika Lalanguea koji je kao fizik u Varaždinu razvio nadasve korisnu djelatnost. Ivan Krstitelj Lalangue, rođen 1743. god. u Mattonu (Luxemburg), studirao je medicinu u Beču, gdje je promoviran 1770. god. Bio je van Swietenov učenik i suradnik, te je po njegovu nagovoru pošao u Hrvatsku, gdje je tada trebalo provesti novu organizaciju zdravstvene službe. God. 1772. postao je banski liječnik i županijski fizik u Varaždinu, gdje je radio sve do smrti (1799) (40).

Već dvije godine nakon svoga dolaska u Hrvatsku napisao je Lalangue na latinskom jeziku, a 1776. god. izdao je u hrvatskom prijevodu svoje djelo »Medicina ruralis iliti Vraštva ladanjska, za potreboću mužev i siromakov horvatskoga orsaga i okolu njega bližneših mest« (Varaždin, 1776). Ta je knjižica namijenjena hrvatskom seljaku, čija je ekonomska bijeda i kulturna zaostalost impresionirala Lalanguea, i kojemu on nastoji pomoći, dajući mu u ovoj knjizi na lako razumljiv način zdravstvene savjete. Sasvim u duhu tadašnjih prosvjetiteljskih tendencija, nastojao je Lalangue u ovom i u svojim ostalim djelima suzbiti neznanje hrvatskoga seljaka koje je smatrao glavnim uzrokom njegove ekonomske bijede i njegova lošeg zdravstvenog stanja. Osobita važnost ove knjige je u tome što je to prvo originalno stručno medicinsko djelo na hrvatskom jeziku, napisan po liječniku.

U predgovoru toj knjizi hvali Lalangue svoje bečke učitelje i zahvaljuje osobito svojemu protektoru van Swietenu. Veli dalje da je radio u velikom »Sspitalu Pazmanszkim« pod Antonom Störckom (41) i Henrikom Collinom (42). Prigodom velike epidemije 1771/72. god. Lalangue je radio nekoliko mjeseci u Španjolskoj bolnici u Beču, pa je i sam obolio. Veli da su se car i carica preko van Swietena informirali o njegovu stanju. Marija Terezija dala mu je svake godine, uz redovitu plaću, još 440 rajnskih forinti iz kraljevske blagajne.

Prije svoga odlaska u Hrvatsku izobrazio se Lalangue kratko vrijeme kod bečkog profesora porodništva R. J. Steidelea (1737—1823), čiji je udžbenik »Unterricht für Hebeammen« (Wien, 1774), poslužio Lalangueu donekle kao uzorak za njegovo djelo »Brevis institutio de re obstetritia iliti kratek navuk od meštrije pupkorezne...« (Zagreb, 1777). I to djelo namijenio je Lalangue siromašnim hrvatskim ženama, nastojeći uputiti neuke seoske babice u vođenje poroda i spasiti tako brojne matere i djecu.

Bečkom profesoru H. J. Crantz (1722—1799) slao je Lalangue uzorke ljekovitih voda iz Hrvatske i Slavonije za njegovo djelo »Gesundbrunnen der Oesterreichischen Monarchie« (Wien, 1777), a Crantzove analize navodi Lalangue u svojoj knjizi »Tractatus de aquis medicatis regnorum Croatiae et Sclavoniae, iliti ispisavanje vračvenih vod horvatskoga i slavonskoga orsaga i od načina nje vživati za potreboću ljudih« (Zagreb, 1779). Ovaj opis ljekovitih vrela Hrvatske i Slavonije ujedno je najstarije balneološko djelo na hrvatskom jeziku.

Lalangueova briga da poboljša socijalni položaj i zdravstveno stanje hrvatskoga seljaka očituje se i u tome što je nastojao poboljšati njegovu prehranu, uputivši ga u korist sađenja krumpira. Tome cilju služi njegova knjižica »Način jabuke zemeljske saditi i nje na hasen obrnuti za volju poljakov horvatskoga orsaga očituvan« (Zagreb, 1788).

Lalangue nije stekao samo neprolazne zasluge kao medicinski pisac i popularizator zdravstva, nego i svojim ostalim radom za naše javno zdravstvo. On je svakako najznatniji liječnik u Hrvatskoj u XVIII stoljeću.

Poslavši Lalanguea u Hrvatsku, van Swieten je dokazao da ima dobar instinkt u pogledu ocjene pojedinih stručnjaka i da umije postaviti prave ljude na pravo mjesto. To je dokazao i svojom preporukom dvojice Hrvata za profesore novoosnovanoga Medicinskog fakulteta u Trnavi. Jedan od njih bio je Miho Šoretić (1741—1786) koji je promoviran u Beču 1765. god. Na van Swietenov prijedlog postavljen je za profesora opće patologije i interne medicine u Trnavi. U dva navrata bio je dekan Medicinskog fakulteta, a 1783/84. i rektor Sveučilišta. Nakon preseljenja Fakulteta u Budim, a kasnije u Peštu, nastavio je i ondje svoj rad. Bio je uvažen učenjak, izvrstan predavač i marljiv kliničar (43). Drugi Hrvat kojega je van Swieten preporučio kao profesora u Trnavi bio je njegov učenik Adam Ignjat Prandt (1742—1817), rodом iz Petrovaradina. Predavao je u Trnavi, a kasnije u Budimu i Pešti, fiziologiju i farmakologiju. Uživao je velik ugled, pa je u šest navrata bio dekan, a jedne godine i rektor (44).

I inače je van Swieten često davao svoje mišljenje u personalnim pitanjima, pa i u vezi sa zdravstvenim radnicima u Hrvatskoj, odnosno u Vojnoj krajini. Iako nije bio član Dvorske zdravstvene komisije, ipak su ga ondje često pitali za njegovo mišljenje i tražili njegov savjet. Tako je on 1760. god. vodio brigu o tome da se namjesti primalja u Karlovcu, pošto je karlovački generalat zatražio primalju od Dvorske zdravstvene komisije (45). Kad se 1766. god. radilo o tome da se u varaždinskom generalatu izgradi sanitetski aparat, predložio je van Swieten liječnike i kirurge za tu dužnost (46).

Jedna od velikih van Swietenovih zasluga bila je njegova borba protiv praznoverja. God. 1755. napisao je knjižicu »Anmerkungen über die vorgegebene Zauberei der Abgestorbenen oder Magia posthuma«, u kojoj je nastojao suzbijati vjerovanje u vampire, za koje veli da je osobito prošireno u Vlaškoj, Erdelju, Banatu, Hrvatskoj, Sleskoj i Moravskoj (47).

Kao borcu protiv progona vještica uspjelo mu je 1758. god. spasiti tri žene iz Hrvatske koje su bile optužene da su vještice. Već 1740. god. izdala je Marija Terezija naredbu za austrijske nasljedne zemlje, prema kojoj se ne smiju izvršiti smrtne osude u parnicama protiv vještica bez prethodne caričine dozvole. Analognu naredbu izdala je carica 1756. god. za područje Hrvatske. Po toj naredbi, koju je iste godine ozakonio Hrvatski sabor, procesi protiv čarobnjaka se doduše vode i dalje, ali osude što ih sudovi donose kao i dosada ne smiju se izvršavati prije negoli ih carica potvrdi. U tu svrhu treba čitav spis poslati carici u Beč. God. 1758. osuđena je u Hrvatskoj na smrt neka »vještica« Magda Logomer, nazvana »Herucina«. Predmet je poslan carici na potvrdu, a carica naredi svojim pismom od

9. VI 1758. da se optužena s još dvije optužene vještice dopremi u Beč na ispitivanje. Te su tri žene dopremljene u Beč na kliniku profesora de Haena koji je zajedno s van Swietenom došao do zaključka da one nisu vještice. O tim procesima protiv hrvatskih vještica piše de Haen u svojoj knjizi »De magia« (48), u kojoj priznaje da postoji čarobnjaštvo i da neke bolesti mogu biti izazvane magijom. U pogledu optuženih žena iz Hrvatske koje je on pregledao s van Swietenom došao je, međutim, do zaključka da one nisu vještice (49).

Anton de Haen (1704—1776), koji je zajedno s van Swietenom u ovom slučaju dao svoje mišljenje, bio je također Boerhaaveov učenik, te je 1754. god. na van Swietenov poziv došao u Beč. Bio je sjajan kliničar, protivnik spekulacije, izgradio je kliničke metode, osobito termometriju, po uzoru na Boerhaaveovu leidensku školu uveo je u Beču kliničku nastavu uz bolesničku postelju, a uveo je i obligatne obdukcije. Koliko je god, s jedne strane, bio napredan, toliko je, s druge strane, bio konzervativan, te se je, jednako kao i van Swieten, opirao uvođenju variolizacije i perkusije. Pod stare dane bio je sklon mistici, te je u svojem djelu »De magia« čak odobravao progone vještica. Svakako je bio jedan od stupova prve bečke medicinske škole (50).

De Haenovo liječničko umijeće cijenili su i bolesnici iz Hrvatske, pa su ponekad pošli u Beč da se dadu od njega liječiti. Krčelić nam priča da je Nikola Škrlec, prisjednik Sudbenog stola, tražio 1760. god. u Beču lijeka svojoj bolesti i da ga je liječio de Haen jedino pomoću električne struje (51). Valja istaknuti da je de Haen bio jedan od pionira elektroterapije, te je bitno izgradio tehniku i indikacije za ovu vrstu liječenja. Bečki su mu liječnici stalno upućivali svoje pacijente da kod njih provede ovo liječenje (52), pa je vjerojatno i Škrleca uputio de Haenu koji bečki liječnik.

Van Swieten je imao u Hrvatskoj i veze izvan medicine. Jedna takva veza bilo je njegovo prijateljstvo sa zagrebačkim kanonikom i historičarom Adamom Baltazarom Krčelićem (1715—1778), autorom djela »Annuae«. God. 1747. poslao je Krčelića njegov zaštitnik, zagrebački biskup Grujo Branjug, za rektora u bečki hrvatski kolegij, te ujedno za zastupnika zagrebačkoga kaptola i biskupa na carskom dvoru. U Beču je Krčelić došao u dodir s najistaknutijim ličnostima, među ostalim s van Swietenom, i među obojicom se razvilo prijateljstvo. Van Swietena je zacijelo impresioniralo da je Krčelić, iako se ni sam nije sasvim oslobodio praznovjerja, ipak pokazivao sklonost za neka racionalistička shvaćanja i da je bio protivnik skolastičke filozofije i isusovačkog školstva. Krčelićeva ambiciozna i častoljubiva narav našla je u Beču plodno tlo za razne protunarodne usluge koje je imao učiniti dvoru. Pristao je da brani ideju jedinstvene Austrije, s jednim ustavom i jezikom, pa je tu službu veoma odano vršio kao hrvatski historičar. Krčelićevo je stanovište pogodovalo apsolutističkim težnjama bečkoga dvora, no, mada je služio politici dvora, ipak je nastojao sačuvati teritorijalno jedinstvo hrvatskih zemalja (53).

U svojem djelu »Annuae« odaje Krčelić priznanje svojem prijatelju i protektoru van Swietenu, u posebnom poglavlju pod naslovom »Pohvala bečkog Sveučilišta« (54). Ondje veli: »Uistinu, ako je igdje u Evropi uređen znanstveni rad, onda je to na bečkom Sveučilištu, koje mora sačuvati

besmrtnu uspomenu i zahvalnost prema slavnom i po svojoj učenosti i po objavljenim djelima općepoznatom gospodinu barunu Gerardu van Swieten u. Njemu duguje znanstveno podizanje Austrija, a isto tako i Ugarska i susjedne pokrajine, jer ju je svojom neobičnom radljivošću i mudrošću oslobodio najdublje tame i predrasuda... Za vrijeme svog duljeg ovogodišnjeg (tj. 1760) boravka u Beču začudio sam se silno velikom broju slušača prava i medicine svih narodnosti: 500 i više slušača učilo je medicinu pod vodstvom gospodina Antuna de Haen...« Dalje navodi profesore ostalih predmeta: anatomiju predaje Laurencije Grosser, fiziologiju Henrik Crantz, botaniku Robert Laugier, kirurgiju Ferdinand Leber.

Kad su 1761. god. pavlini napadali Krčelića i spočitavali mu krivovjerstvo, obratio se on svojim zaštitnicima u Beču. Svoje teze, koje su pavlini napadali, poslao je u Beč profesoru prava Martiniju i predstojniku Sveučilišta van Swietenu. Njihov odgovor zabilježio je Krčelić u svojim Annuama: »Jedan i drugi ne samo što mi u pismu izjaviše svoje odobravanje, nego mi učeno i otvoreno odgovoriše, da čestitaju Hrvatskoj, što je u njoj nauka na visini« (55).

Čini se da Krčelić, uza sve svoje veze s van Swietenom, ipak nije osobito dobro poznao prilike na bečkom Medicinskom fakultetu. Prije svega je veoma sumnjiv njegov podatak da je »500 i više slušača učilo medicinu pod vodstvom de Haena«. Mada nemamo točnih podataka o broju studenata na bečkom Medicinskom fakultetu sredinom XVIII stoljeća, ipak se može gotovo sa sigurnošću ustvrditi da njihov broj nije bio tako velik kao što to navodi Krčelić. Znamo da je u ljetnom semestru 1859. god., dakle sto godina kasnije, bilo na bečkom Medicinskom fakultetu sveukupno 590 studenata, a tek 60-ih godina počeo je njihov broj naglo rasti (56). Budući da su de Haenova predavanja slušali samo slušači viših (kliničkih) semestara, bio bi prema tome sveukupni broj studenata medicine otprilike dvostruk, a to nije nikako moguće. Jedino bi se ta visoka cifra od 500 i više slušača dala shvatiti ako bi se ona protegla na cjelokupni de Haenov auditorij, jer, kao što piše Krčelić, njegova su predavanja iz počasti slušali i javni liječnici i neki ugledni ljudi, međutim, ti nisu »učili«, nego samo slušali.

Dalje navodi Krčelić imena pojedinih profesora Medicinskog fakulteta, očito zato da dokaže kakvih uglednih učenjaka je bilo među njima. Tu se, među ostalima, spominje profesor anatomije Laurencije Grosser (sic!), pod kojim se imenom krije Johann Laurenz Gasser, čije je ime ovjekovječeno u nazivu »ganglion Gasseri«. Zatim se spominje profesor botanike Laugier koji je gotovo potpuno nepoznat, pa mu čak ni krsno ime nije poznato. Spominje ga jedino Schönbauer (57) koji veli da je dr Laugier iz Nancyja 1749. god. preuzeo katedru kemije i botanike na bečkom Medicinskom fakultetu, ali je 1768. god. otpušten iz službe bez prava na mirovinu, jer je po van Swietenovu mišljenju bio potpuno nesposoban i nevješt latinskom jeziku, a osim toga je bio neopisivo lijen i uobražen.

Govoreći o velikom broju studenata na bečkom Medicinskom fakultetu, Krčelić ne spominje nijednom riječi studente iz Hrvatske koji su studirali u Beču za vrijeme prve bečke škole, a tih je studenata moralo biti

dosta. Iz sačuvanih disertacija znamo za neke Hrvate koji su u ono vrijeme promovirani u Beču. O nekima od njih bilo je već prije govora, tako o Mihi Šoretiću (promov. 1765) i Adamu Ignjatu Prandtu (promov. 1768), no bilo je još i drugih, od kojih su poznati Bartol Patuna iz Rijeke (promov. 1765), Franjo Slabi iz Legrada (1767), Jeronim Ostoić iz Hvara (1778), Baltazar Patković iz Požege (1779), Matija Krčelić iz Brdovca (1780), Jakob Cosmini iz Rijeke (1780) itd. (58).

Mnogi apsolventi bečkog Medicinskog fakulteta iz toga vremena, iako podrijetlom nisu bili Hrvati, radili su kasnije u Hrvatskoj, tako Josip Winkler (promov. 1758) vojni liječnik u Petrovaradinu, Ignjat Verbega (1761) protomedik Hrvatske, Paul Adami (1766) neko vrijeme »Contagions-Physicus« u Hrvatskoj, Franjo Hormayer (1775) hrvatski zemaljski fizik u Zagrebu, Leopold Pluskal (1778) liječnik križevačke županije, Toma Larisch (1784) fizik zagrebačke županije i karlovački gradski liječnik, i drugi (59). Najistaknutiji među svima bio je I. K. Lalangue koji je doktorirao u Beču god. 1770. i o kojemu je već bilo govora.

U pogledu javnoga zdravstva nije za vrijeme prve bečke škole, osim donošenja van Swietenova Normativa iz god. 1770, postignut u Hrvatskoj nikakav daljnji bitni napredak. Jedino je na području Vojne krajine izdan 1787. god. poseban »Regulativ za Vojnu krajinu« koji među ostalim sadrži i sanitarne propise. Tu je govor o bolnicama, liječnicima, kirurzima, apotekarima i babicama, o higijeni, specijalno o mjerama za sprečavanje epidemija itd. Taj je Regulativ vrijedio sve do razvojačenja Krajine 1881. god. Osim toga, izdavale su austrijske vlasti povremeno još niz okružnica, propisa i uputa za područje Vojne krajine; tako, o sprečavanju aktualnih epidemija, o cijepljenju protiv boginja, o prepoznavanju kuge itd. Sve to pokazuje koliko je pažnju Beč poklanjao specijalno zdravstvu u Vojnoj krajini. U ostaloj Hrvatskoj, međutim, sve do 1874. god. nije postojao nikakav zdravstveni zakon, nego su se samo po potrebi izdavale povremene zdravstvene odredbe. Nešto ranije reorganizirano je zdravstvo u bivšim austrijskim pokrajinama Dalmaciji i Istri, gdje je izdan zdravstveni zakon 1870. god. (60).

Na jedan dio našega teritorija odnosio se i Zakon o pomorskoj karanteni od 1755. god., kojim je osnovan Zdravstveni magistrat u Trstu, a potpadale su mu sanitetske komisije u Rijeci, Šenju i Karlobagu.

God. 1772. umro je van Swieten, a 1780. Marija Terezija koju je naslijedio njezin sin Josip II (1780—1790). Bez oštre granice prelazi razdoblje prve bečke medicinske škole u razdoblje jozefinizma, u kojemu dolaze i u pogledu zdravstva do izražaja nove tendencije. Kao najznatniji predstavnik prosvijećenog apsolutizma, Josip II je nastojao stvoriti centralističku državu s njemačkim službenim jezikom. Ograničenje moći crkve imalo je samo da posluži jačanju vlastite moći. Otpor na koji je naišao kod svih naroda Monarhije nisu mogle ublažiti ni njegove pozitivne reforme, kao što su potpuno ukinuće kmetstva, pravedniji poreski sistem, vjerska tolerancija, a osobito njegova briga za siromašne i bolesne. Za njegove vladavine podignute su bolnice, ludnice, rodilišta, nahodišta, sirotišta i druge zdravstvene i socijalne ustanove. God. 1785. osnovao je Joze-

finsku akademiju (Josephinum) za izobrazbu vojnih liječnika (61), a iste je godine uveo i novu reformu medicinskog studija. Tako ovo razdoblje po svojem značenju ne zaostaje nimalo za prethodnim razdobljem van Swietenovih reformi. Pa ako danas govorimo o »prvoj bečkoj medicinskoj školi«, onda pod tim nazivom zapravo razumijevamo razdoblje Marije Terezije i Josipa II.

No, ako shvatimo »prvu bečku medicinsku školu« kao organsku cjelinu, onda ona zapravo ne završava smrću Josipa II, jer pet godina nakon njegove smrti došao je u Beč kao direktor Opće bolnice i profesor kliničke medicine veliki kliničar i osnivač socijalne higijene Johann Peter Frank (1745—1821), čiji je rad toliko povezan s prvom bečkom školom da je nemoguće govoriti o toj školi i ne spomenuti Franka, iako pretežni dio njegove djelatnosti pada u razdoblje poslije cvata prve bečke medicinske škole (62).

God. 1785. pozvao je Josip II Franka — koji je dotada bio profesor praktičke medicine u Göttingenu — kao protomedičara Lombardije u Paviju, gdje je dobio i profesuru praktičke medicine na Medicinskom fakultetu. Car je neobično cijenio Franka, tipičnoga predstavnika prosvijećenog apsolutizma, koji mu je bio veoma blizak po svojim shvaćanjima i po svojem radu. Impresionirale su ga osobito Frankove socijalno-medicinske ideje, izražene u čuvenom predavanju »O siromaštvu kao uzroku bolesti« (1790). God. 1795. pozvan je Frank u Beč, gdje je preuzeo upravu velike Opće bolnice (Allgemeines Krankenhaus) i ujedno je imenovan profesorom kliničke medicine na bečkom Medicinskom fakultetu. God. 1804. napušta Frank Beč zbog dvorskih intriga i pođe u Petrograd kao carski tjelesni liječnik, no 1811. god. opet se vraća u Beč, gdje završava svoje monumentalno djelo »System einer vollständigen medicinischen Polizey« (1779—1819) kojim je položio temelje socijalne higijene. Frank, jedna od najznačajnijih ličnosti u povijesti medicine, istakao se i svojim znanstvenim i svojim organizatorskim radom, te je bio jednako cijenjen kao kliničar i kao higijeničar daleko izvan granica Austrije.

Frankov je rad pomalo povezan i s Hrvatskom. Među njegovim učenicima bilo je nekoliko Hrvata, od kojih su najpoznatiji Fritz i Golubić. Ignjat Franjo Fritz (1787—1841), Hrvat, rodom iz Karlovca, bio je kasnije asistent kirurga Vincenza Kerna, te je 1808. god. imenovan profesorom kirurgije u Pragu (62a).

Drugi Frankov učenik iz Hrvatske bio je Ivan Golubić koji je potkraj XVIII stoljeća studirao na bečkom Medicinskom fakultetu. Svojem učitelju Franku pomagao je Golubić 1799. god. kod varioliziranja djece u bečkom nahodištu, te je ostavio rukopisne zabilješke o svojim opažanjima prigodom cijepljenja (63). Sačuvao nam se još jedan drugi Golubićev rukopis koji sadrži niz kliničkih zapažanja (64). U tom rukopisu navodi on i niz recepata što ih je naučio od svojega učitelja Franka. Liječio je svoje bolesnike po Brownovu sistemu koji je u ono vrijeme imao u Beču mnogo pristaša. Pristaša brownijanizma bio je i sam J. P. Frank, čiji je sin Joseph Frank 1800. god. čak organizirao udruženje liječnika brownijanaca (65). Golubić je prigodom epidemije kuge u istočnoj Galiciji 1797. i 1798. god. poslan s još dva pomoćna liječnika u Bukovinu da spriječi širenje epidemije (66). Početkom XIX stoljeća bio je Golubić fizik

u Varaždinu, gdje ga nalazimo još dvadesetih godina XIX stoljeća. Kao nekadašnji Frankov učenik i povremeni suradnik sigurno je imao solidnu izobrazbu i temeljito stručno znanje koje je nesumnjivo mnogo koristilo njegovim varaždinskim pacijentima.

Frankovo je ime povezano i sa suzbijanjem tzv. škrljevske bolesti (endemijskog sifilisa) koja se potkraj XVIII stoljeća pojavila u našim krajevima, i to u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru, i koja je u najvećem stupnju zaokupljala austrijske vlasti i bečke liječnike. Najžešće je ta endemija harala u mjestu Škrljevo (blizu Rijeke), po kojemu je ona dobila i svoje ime. Budući da sve poduzete mjere nisu imale pravog učinka, pozvala je ugarska Dvorska kancelarija glasovitoga higijeničara Franka, tada profesora u Beču, da dađe svoje mišljenje o »škrljevu« i da predloži mjere za liječenje. U svojem iscrpnom mišljenju od 31. XII 1801. g., sastavljenom na temelju izvještaja riječkoga liječnika I v a n a C a m b i e r i j a, naglasio je Frank da škrljevska bolest ima simptome sifilisa i lepre, te je preporučio zaštitne mjere koje odgovaraju tadašnjem znanju (67). Frank se je i kasnije interesirao za tu bolest i u više je navrata o njoj pisao (68).

S Frankom završava jedno veoma plodno razdoblje u povijesti bečke medicine, i nameće se pitanje: Šta je bečka medicina u tom razdoblju donijela Hrvatskoj?

Prije svega je uslijedilo jače povezivanje Hrvatske s medicinskim Bečom. Priliv studenata iz Hrvatske na bečki Medicinski fakultet postaje sve jači, a isto tako dolazi sve veći broj dobro izobraženih stranih liječnika s bečkom diplomom na rad u Hrvatsku. Dalje, zahvaljuje Hrvatska Beču svoj prvi zdravstveni zakon (Normativum sanitatis). Time, a i raznim povremenim odredbama i zaštitnim mjerama postala je sve uspješnija borba protiv unošenja i širenja epidemija u Hrvatskoj, prvenstveno u Vojnoj krajini. Zahvaljujući Beču započela je u Hrvatskoj uspješna borba protiv praznoverja, osobito protiv proganjanja vještica. I na kraju: iz Beča je došao u Hrvatsku van Swietenov učenik Lalangue, autor prve originalne stručno-medicinske knjige na hrvatskom jeziku. Njegov rad na zdravstvenom prosvjećivanju hrvatskoga seljaka od neprocjenjive je važnosti.

U znanstvenom medicinskom pogledu, dakako, ne opaža se u to vrijeme u Hrvatskoj utjecaj prve bečke medicinske škole koja je bez sumnje dala i niz važnih znanstvenih rezultata, — sjetimo se samo A u e n b r u g e r o v a otkrića perkusije ili novih pogleda na postanak zaraznih bolesti Slovenca M a r k a n t u n a P l e n č i č a itd. U tom pogledu nije bilo i nije moglo biti utjecaja u Hrvatskoj onoga vremena, niti su ondje dostignuća prve bečke medicinske škole mogla naići na onakav odjek kao što su naišla u drugim zemljama, u prvom redu u Francuskoj. Trajalo je još čitavo jedno stoljeće dok je bečka znanstvena medicina počela nositi svoje plodove i u Hrvatskoj, i tada je utjecaj Beča u Hrvatskoj bio jači negoli utjecaj bilo koje druge medicinske škole prije i kasnije.

Na prekretnici XVIII i XIX stoljeća

Slava i uspjesi bečke medicine potrajali su do potkraj XVIII stoljeća. Tada je pomalo nastupilo razdoblje sve veće stagnacije, pa čak i propa-

danja velikih tekovina prve bečke medicinske škole, da bi tek sredinom XIX stoljeća nastupio ponovan procvat koji je po svojem značenju još natkrilio sjaj prve bečke škole.

Razdoblje između prve i druge bečke medicinske škole ne može se podičiti velikim uspjesima. Naprotiv! Znanstveno istraživanje i medicinska nastava toga vremena uglavnom su stajali pod znakom apsolutističkog pritiska, bojažljivog zaziranja od svake dublje promjene i svakoga stranog utjecaja. Samodopadno pomanjkanje elana i filistrozna učmalost kočili su svaki napredak. Osobito je žalosno da bečka klinika — koja je bila ponos Sveučilišta i glavni cilj stranih liječnika — nije sve do sredine XIX stoljeća imala nijednoga nastavnika kojega bismo mogli usporediti s velikim kliničkim učiteljima prve bečke škole (69).

Taj je nazadak započeo nakon smrti van Swietena (1772) kojega je naslijedio njegov štićenik Anton von Störck (1731—1803), samovoljan birokrat, bez osobitog značenja i bez prave inicijative. No, ipak mu je nekako uspjelo sačuvati ono što je postignuto za van Swietena. Mnogo gore je bilo za Störckova nasljednika Stiffta koji je kroz više od tri decenija vršio svoj zlokobni utjecaj na bečku i na ostalu austrijsku medicinu. Po zlu poznati Joseph Andreas von Stiff (1760—1836) bio je od 1803. g. protomedik, predsjednik Medicinskog fakulteta i direktor studija. Još za Störckova života bio je tjelesni liječnik Franje II i kao takav potpuno carev čovjek, pa je tako imao najveći utjecaj na svim područjima zdravstva. Bio je tiranski diktator i neobično omražen. Kao skrajnje reakcionar, bio je protivnik svake novotarije i svake reforme. Zabranio je, među ostalim, homeopatiju koja se tada počela širiti u Beču, zabranio je Gallu da drži svoja frenološka predavanja, s motivacijom da se njima širi materijalizam, bio je isprva odlučan protivnik vakcinacije i tek kasnije ju je prihvatio. Protivno van Swietenovoj reformi studija, nastojao je Stiff svojom reformom od 17. II 1804. otežati studij, onemogućiti ga siromašnim studentima i tako smanjiti broj studenata. Nepotizam je cvao kao nikada prije, a zaista sposobne ljude je kočio u njihovu radu i njihovoj karijeri (70). Takvo stanje je moralo djelovati porazno na sve one članove bečkoga Medicinskog fakulteta koji su u unapređivanju znanosti vidjeli cilj svoga rada. I Frank je bio teško razočaran. Kroz Opću bolnicu, kojoj je on stajao na čelu, prolazilo je godišnje oko 14.000 pacijenata, ali o kakvom znanstvenom radu nije u toj ustanovi bilo govora. A u to doba su pariški i londonski kliničari stekli svjetsku reputaciju. Razočaranje zbog takvog stanja bilo je također jedan od važnih uzroka da je Frank napustio Beč (71). Pod vrhovnom upravom takva čovjeka kao što je bio Stiff morala je bečka medicina nazadovati, a tekovine prve bečke škole morale su izbljediti.

Kako se to sve odrazilo u medicini Hrvatske onoga vremena?

U stalnom strahu od izazivača nereda i nemira, poveo je Stiff borbu protiv svih onih stranaca koji bi bili mogli unijeti u austrijske zemlje »opasne« ideje Schellinga, Fichtea i drugih filozofa, pa je već u studijskom planu od 1804. god. gotovo onemogućio inozemnim studentima studij u Beču. Umjesto mnogobrojnih stranih studenata, koji su nekoć dolazili u Beč zbog van Swietena, de Haena, pa još i Franka, ispunili su sada predavaone studenti iz austrijskih zemalja, među njima i oni iz

Hrvatske. U to je vrijeme broj studenata iz Hrvatske na bečkom Medicinskom fakultetu bitno narastao.

Stifftova je borba bila upravljena i protiv svih oblika romantike, osobito protiv homeopatije, mesmerizma i frenologije. Ta je borba pogodila i neke Hrvate koji su u ono vrijeme radili u Beču. Jedna od Stifftovih žrtava bio je i Zlatarović.

Josip Zlatarović rođen je 1807. god. u Zagrebu, a promoviran je 1830. god. u Beču. Nakon promocije postao je asistent na klinici profesora Wawrucha. God. 1834. postao je profesor teoretske i praktične medicine na nižem tečaju Josephinuma, član vojnosanitetske komisije i glavni liječnik bečke Garnizonske bolnice. Od 1838. god. predavao je opću patologiju i farmakologiju na višem tečaju Josephinuma. God. 1849. umirovljen je s pola plaće, navodno zbog ukinuća Josephinuma, ali u stvari vjerojatno zbog toga što je bio pristaša homeopatije, a možda i zbog veza s revolucijom. Nakon umirovljenja preselio se najprije u Zagreb, kasnije u Trst i konačno u Graz, gdje je umro 1874. godine (72). Homeopatijom počeo se Zlatarović baviti tridesetih godina. Time se zamjerio svemoćnom Stifftu koji mu je osim toga zamjerio i njegovu teoriju patologije o mjesnoj konstituciji bolesti (genius morbi stationarius) kojoj je Zlatarović posvetio svoju inauguralnu disertaciju (73). Proganjanja kojima je zbog homeopatije bio izložen opisuje Zlatarović u svojoj raspravi »Der Feldarzt und die Homöopathie« (Graz, 1870) (74).

Zlatarović se mnogo bavio ispitivanjem lijekova i njihova djelovanja, pa je vršio i pokuse na samomu sebi. Pri tome je nastojao da prouči djelovanje lijekova ne samo s farmakodinamičke i patološke, nego i s fiziološke strane (75). Zanimljivo je da su austrijske vlasti cijenile ove Zlatarovićeve pokuse, pa su zatražile njegovo mišljenje o vrijednosti lijeka protiv bjesnoće, što ga je 1808. god. pronašao Josip Lalić, učitelj u Vrbovskom. God. 1843. poslan je Zlatarović iz Beča u Vrbovsko da ispita Lalićevu metodu. Na osnovu Zlatarovićeve mišljenja dobio je Lalić još kroz dvije godine potrebne novce za vršenje pokusa (76). O Zlatarovićevu prijedlogu za osnivanje Medicinskog fakulteta u Zagrebu bit će kasnije govor.

Drugi pristaša homeopatije rodом iz Hrvatske — koji je neko vrijeme radio u Beču — bio je Josip Attomyr, pravim imenom Leberwurst (Đakovo, 1807 — Požun, 1856). Završio je gimnaziju u Osijeku i došao je 1825. god. u Beč, gdje je radio kao praktikant u Vojnoj bolnici. Već se je tada počeo baviti homeopatijom, iako uopće nije studirao medicinu. Zatim je služio vojsku u Kečkemetu, gdje ga je pukovnijski liječnik F. J. Müller oduševio za homeopatiju. Nakon toga je nekoliko godina studirao na bečkom Josephinumu, baveći se uz to stalno homeopatijom, pa je zbog toga isključen iz Josephinuma. Pošao je nato u München, gdje je 1831. god. doktorirao. Napisao je mnogobrojne radove s područja homeopatije koji su mu pronijeli glas, tako da je postao jedan od vodećih homeopata. Čak je svratio na sebe pažnju Hahnemanna, osnivača homeopatije, koji ga je pozvao k sebi u Köthen. Attomyr je u stvari bio veoma nekritičan i lako se oduševljavao. Bio je nadasve borben, te je sa ostalim homeopatima stalno vodio žestoke borbe (77). Pod dojmom Gallove frenologije — koja je koncem XVIII i početkom XIX stoljeća stekla mnogo

pristaša u Beču — napisao je Attomyr mnogo kasnije jednu raspravu u kojoj je nastojao protumačiti sklonost zločinstvima na temelju frenologije (78).

Homeopatijom se bavio i Zagrepčanin Josip Kalazancije Pleyel (1792—?) koji je doktorirao u Beču 1817. god. Zajedno s Bečaninom F. v. Sonnenbergom objavio je nekoliko homeopatskih članaka 1825. god. u časopisu »Archiv für die homöopathische Heilkunst« (78a).

Homeopatija nije našla nikakva osobitog odjeka u Hrvatskoj, a još manje frenologija i mesmerizam (animalni magnetizam). Ali, istini za volju, treba priznati da te medicinske teorije ni u samomu Beču nikada nisu uhvatile dublje korijenje, ni stručno priznanje, jer znanstvena atmosfera u Beču, jednako kao ni u Parizu, nikada nije bila sklona romantizmu bilo koje vrsti (79). Zahvaljujući tome, ostala je i Hrvatska pošteđena od njih.

Drugačije je to bilo s jednim drugim medicinskim otkrićem koje je u svoje vrijeme neobično uzбудilo duhove i koje je naišlo u početku na više protivnika negoli pristaša. Bilo je to Jennerovo otkriće vakcinacije.

Austrija je bila prva zemlja na kontinentu koja je uvela vakcinaciju. Već koncem travnja 1799. cijepio je bečki liječnik Pasqual Joseph Ferro svoje troje djece gnojem iz kravljih boginja. Pridružili su mu se sa oduševljenjem Luigi Careno i Jean de Carro. De Carro je zaslužan da je upoznao Balkan i Prednji istok s vakcinacijom i kao što ističe Lesky: »To je primjer, kakvu posredničku ulogu je odigrala bečka medicina prema Istoku« (80).

I u naše krajeve došla je vakcinacija preko Beča. Osobite zasluge za to ima gore spomenuti Luigi (Aloisio) Careno (1766—1810), bečki liječnik podrijetlom Talijan, prevodilac Jennerova djela na latinski jezik i veliki propagator vakcinacije. Bio je jedan od prvih koji je uveo vakcinaciju u Austriji. U svojoj knjižici »Sur la vaccine« (Vienne, 1801) daje upute za vakciniranje te veli, među ostalim, da je varaždinski fizik dr Lueff uveo vakcinaciju u Varaždinu (81). Thaller zaključuje ispravno da je Lueff započeo s cijepljenjem prije 1801. god. i da je on bio prvi liječnik u Hrvatskoj koji je cijepio po Jennerovoj metodi (82). Vjerojatno pod utjecajem dra Lueffa odlučio je varaždinski plemić Baltazar Nikola Bedeković, gospodar od Kamora, da dade cijepiti djecu 149 obitelji svoje gospoštije Štefanec, kao što to navodi de Carro u svojoj knjizi (83).

Carenova knjižica sa uputama za cijepljenje doskora je prevedena i na hrvatski jezik. God. 1805. izašao je u Dubrovniku talijansko-hrvatski prijevod pod naslovom »Istruzioni del Dott. Careno sulla vaccina, tradotta dal francese in italiano ed in illirico« (Ragusa, 1805). Hrvatski tekst (str. 29—41) nosi naslov »O scesciam i prisadu od krave« Uvod, te talijanski i hrvatski prijevod napisao je poznati dubrovački liječnik i pjesnik Luka Stulli (1772—1828). Knjižica se dijelila besplatno kao propaganda za vakcinaciju (84). Stulli je, uostalom, napisao i svečanu elegiju o vakcinaciji u čast Carenu: »Vaccinatio. Jenneriano invento optime meritum. Carmen elegiacum« (Pisonii (?) 1804). Autor ove pjesme, štampane u Pešti, označen je samo početnim slovima (85).

Veliki bečki higijeničar i kliničar Johan Peter Frank (vidi gore!) počeo je vršiti prve pokuse s vakcinacijom na svojoj klinici 1. rujna 1800. Sve dotle primjenjivao je on staru metodu variolizacije, pa je po ovoj metodi cijepio 1799. god. i djecu u bečkom nahodištu, pri čemu mu je pomagao njegov učenik Ivan Golubić, kasnije fizik u Varaždinu.

Austrijske su vojne vlasti i kasnije vodile računa o provođenju vakcinacije vojnika i civilnog stanovništva Vojne krajine, pa su tako 1824. god. izdale stroge propise u tom pogledu, u formi knjižice pod naslovom »Vorschrift über die Leitung und Ausübung des Impf-Geschäftes bey der kaiser. königl. Armee und der Militär-Gränz-Bevölkerung« (Wien, 1824) (86).

U razdoblju između prve i druge bečke medicinske škole pada i osnutak Zakladne bolnice u Zagrebu, pri čemu ima i Beč određen udio. God. 1784. osnovana je u Beču Opća bolnica (Allgemeines Krankenhaus). Planove je izradio Joseph Freiherr von Quarin (1733—1814) koji je postao prvim direktorom te bolnice. Quarinovi su planovi razasani u druga mjesta, među ostalim i u Zagreb, da bi se po uzoru na bečku bolnicu podigle bolnice i u provinciji. Zagreb se odmah najpripravnije odazvao i odlučio podići bolnicu po uzoru na bečku (87). Marija Terezija osnovala je već 1770. god. zakladu od viška ubranog poreza sa iznosom od 20.000 forinti za podizanje škola, unapređivanje obrta i trgovine i za sirotišta i bolnice. Pored toga, obećala je Marija Terezija 1778. god. da će poduprijeti bolnicu u Zagrebu i poslala je pripomoć od 1.753 forinta za popravak bivšega Gradskog hospita. Ta sredstva, dakako, nisu bila dovoljna, pa kad je 1794. god. konačno započela gradnja bolnice morali su radovi već iduće godine biti prekinuti, jer je u građevnoj blagajni bilo svega 144 forinta. Tek 1804. god. bolnica je konačno otvorena, uglavnom zauzimanjem zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca (88).

Početak XIX stoljeća sve više raste broj studenata iz Hrvatske na bečkom Medicinskom fakultetu. Mnogi od njih ističu se kasnije u svojoj domovini i stiču velik ugled svojim stručnim znanjem i svojom općom kulturom i rodoljubnom djelatnošću. Toj generaciji apsolutenata bečkoga Medicinskog fakulteta pripadaju među ostalima: Zagrepčanin Josip Aleksandar Drčić, kasniji protomedik Dalmacije; Samoborac Aleksa Praunspenger, protomedik Hrvatske, ilirac i prosvjetni radnik; nadalje, Karlovčanin Gjur Matija Šporer, protomedik Kranjske, poznati kulturni i politički radnik; pa Aleksandar Mraović, Franjo Folnegović, Antun Aleksandar Pavić i mnogi drugi. Pomalo dobiva Hrvatska niz dobro izobraženih liječnika koji donose sa sobom iz Beča mnoge korisne pobude za poboljšanje narodnog zdravlja.

Mada je Dalmacija 1814. god. definitivno potpala pod Austriju, ipak Dalmatinci studiraju i dalje većinom na Medicinskom fakultetu u Padovi, a ne u Beču. Samo rijetki od njih studiraju u prvoj polovini XIX stoljeća u Beču, kao npr. Franjo Danilo iz Kaštel Starog koji je 1837. god. promoviran u Beču.

I u Josiphinumu studiraju još u to doba neki Hrvati. God. 1841. promovirani su ondje Petar Blašković i Josip Kaar, 1844. god. Gjur Augustinovc i Ivan Mašek, 1847. god. Hinko Kučić itd.

God. 1807. poslano je 19 graničarskih liječnika, na prijedlog nadvojvode Ljudevita, u Beč na Veterinarski institut da svrše veterinarske studije koje su trajale za liječnike dvije godine. Tako su do 1809. god. sve graničarske pukovnije dobile svoje veterinare (89). Pored toga, postojale su već od sredine XVIII stoljeća u svakoj graničarskoj pukovnji posebne vojne apoteke. Svi ti vojni liječnici, veterinari, apotekari i babice pružali su pomoć i civilnom stanovništvu koje je imalo veliku korist od svih zdravstvenih mjera provedenih u Vojnoj krajini. Uza sve to nisu se ipak dale spriječiti neke epidemije koje su još i krajem XVIII stoljeća provaljivale iz Turskoga carstva u austrijske zemlje. Jedna od najpoznatijih epidemija bila je tzv. srijemska kuga koja je harala 1795—96. god. i od koje je oboljelo 4.559 osoba, a umrlo 3.435. Tu je epidemiju suzbijao peštanski profesor Ferencz Schraud koji je o tome napisao opsežno djelo (90). Pa čak i početkom XIX stoljeća pojavile su se još epidemije kuge na području Vojne krajine i u drugim krajevima Hrvatske i Slavonije (91), pa se nameće pitanje da li je sanitarni kordon Vojne krajine uopće imao kakvu vrijednost u obrani austrijskih zemalja od invazije kuge. Jedan od najboljih poznavalaca toga pitanja, G. Sticker, odgovara na to negativno. On veli: »Kužne su epidemije i nadalje (tj. poslije 1770) provalile iz Turske u austrijske zemlje, i karantene su se pokazale potpuno nesposobnima da obrane jedno područje od invazije kuge. God. 1872, dakle sto godina nakon donošenja sanitarnoga normativa, morala je austrijska vlada javno priznati da je Vojna granica bila potpuno nesposobna da i jedan jedini put obrani istočne zemlje Monarhije od ulaska epidemije kuge iz Turske« (92). Međutim, sanitarni je kordon doista zaštitio većinu austrijskih zemalja od kuge (dakako, i svu ostalu Zapadnu Evropu), ali samo područje Vojne krajine nije mogao zaštititi. Te epidemije na području Vojne krajine bile su cijena što ih je ostala Evropa platila da bi se sama zaštitila od kuge.

Ni u pogledu suzbijanja škrljevske bolesti nije nakon ponovnog dolaska ilirskih provincija pod Austriju (1813) bilo nikakvog napretka. Austrijski su liječnici doduše nastavili borbu protiv ove endemije, ali sve do sredine XIX stoljeća nije prava narav škrljevske bolesti bila nepobitno dokazana, a time i svako uspješno suzbijanje bilo onemogućeno. Svakako je ta endemija austrijskoj vladi zadavala velike brige.

Pa, ako rezimiramo što je sve pozitivno postignuto u ovom razdoblju u Hrvatskoj zahvaljujući Beču i njegovoj medicini, moramo doći do zaključka da je rezultat bio vrlo mršav. Kao što je razdoblje između prve i druge bečke medicinske škole jedno od najmanje plodnih razdoblja u povijesti bečke medicine, tako u to vrijeme nisu ni u Hrvatskoj postignuti nikakvi uspjesi, izuzev jedino uvođenja vakcinacije koja je preko Beča dospjela u našu zemlju. Tek sredinom XIX stoljeća dolazi u Beču do velikoga procvata medicine, čije će plodove nekoliko godina kasnije uživati i Hrvatska.

Druga bečka medicinska škola i njezin odjek u Hrvatskoj

Nakon zastoja od pola stoljeća ulazi oko 1840. god. u bečku medicinu nov duh koji će uskoro dovesti do njezina novog procvata, ovaj put

još mnogo jačega i sjajnijega negoli za vrijeme prve bečke medicinske škole. Ovo razdoblje izvanredno velikog napretka — koje se obično naziva drugom bečkom medicinskom školom — trajat će otprilike do devedesetih godina XIX stoljeća, i ono označuje početak moderne medicine. Taj je procvat vezan uz imena velikih liječnika Rokitanskoga, Škoda i Hebra i čitavoga niza njihovih suradnika koji su svojim velebnim znanstvenim dostignućima osigurali bečkoj medicini onoga vremena prvo mjesto u svijetu. U Billrothu i njegovim istaknutim suvremenima (oko 1860—1900) poprimilo je ovo razdoblje sasvim osebujan karakter, tako da je 1881. god., uoči Nothnagelova odlaska kao profesora u Beč, engleski kliničar sir William Gowers mogao izjaviti da je Beč »the first European place for medical instruction« (93).

Sredinom XIX stoljeća postala je bečka medicina opasan konkurent francuskoj medicini, kao što će nekoliko decenija kasnije zasjeniti slavu njemačke medicine. Taj sjajni razvitak bečke medicine u XIX stoljeću imao je različite uzroke. Prije svega je geografski položaj Beča u središtu Evrope povezivao ovaj grad gotovo s čitavom Evropom, i on je s vremenom postao važno čvorište u kojemu su se srele najraznovrsnije kulture. Napose je pak Beč kao glavni grad velikoga carstva privukao pripadnike svih naroda koji su živjeli u Monarhiji, dajući im i mogućnosti za temeljit i izvrstan medicinski studij, i omogućivši im kasnije stručnu i znanstvenu aktivnost, kakve u ono vrijeme nisu našli nigdje drugdje. Nije tek slučajnost da su osnivači druge bečke medicinske škole, Rokitansky, Škoda i Hebra bili odreda Česi. Kao što su velikani prve bečke medicinske škole, van Swieten, de Haen i drugi, bili podrijetlom Nizozemci, tako sada u XIX stoljeću dominiraju u bečkoj medicini, pored Austrijanaca, najviše Česi, Mađari i Nijemci koji unose u bečku medicinu nov duh, djelujući poput fermenta i dajući bečkoj medicini njezin specifični karakter.

I broj stranih studenata pomalo je nadmašio broj domaćih, i sveukupni broj studenata bečkog Medicinskog fakulteta neprestano je rastao, pa je od sredine XIX stoljeća do osamdesetih godina narastao na četvorostruko. Dok je 1859. god. bilo svega 590 studenata, bilo ih je 1867. god. 1.138, a 1885. god. čak 2.248!

Kad je Billroth 1867. god. došao u Beč, nisu slušači više imali mjesta u predavaonama. Tu su pored Nijemaca, Čeha, Poljaka i Talijana sjedili Mađari, Hrvati, Slavonci, Erdeljci i Bosanci, a kraj ovih opet Rusi, Rumunji, Grci, Skandinavci i, čak, Amerikanci. Broj inozemaca sve je više nadmašio broj tuzemaca, i u zimskom semestru 1872/73. bila su na bečkom Medicinskom fakultetu 662 inozemca, dok je u to vrijeme sveukupni broj studenata Medicinskog fakulteta u Berlinu iznosio 404 (94).

Ne samo studenti, nego i mladi liječnici hrlili su iz svih krajeva svijeta u Beč da se ondje izobrazu u specijalističkim strukama. Razumije se da je i među jednim i drugima bilo sve više Hrvata i da su veze bečke medicine s Hrvatskom i Hrvatima dolazile do sve jačega izražaja. One odsada bivaju sve jače, pa ne prestaju čak ni nakon propasti Austro-Ugarske 1918. god.

Evo nekoliko istaknutih liječnika iz Hrvatske koji su u ono vrijeme stekli svoju izobrazbu u Beču:

Kod Škoda se je izobrazio Požežanin Miroslav Dražić (1815—1879) koji je promoviran u Beču 1838. god. Bio je kasnije županijski fizik u Karlovcu, Velikoj Gorici i Zagrebu i član Zemaljskog zdravstvenog vijeća (95). Kao svoje ostale suradnike, tako je Škoda potaknuo i Dražića da objavi svoja iskustva što ih je stekao na Škodinu odjelu, pa je Dražić 1843. god. objavio dva kazuistička priloga u časopisu »Oesterreichische medizinische Wochenschrift«, jedan o parcijalnoj spinalnoj paralizi, a drugi o tuberkulozi meninga, pluća i limfnih žlijezda (96). God. 1847. izdao je Dražić opis svoga putovanja što ga je poduzeo pješice iz Beča u Pariz (Reise von Wien durch die Schweiz nach Paris, durch Belgien und Deutschland zurück..., Wien, 1847). U tom putopisu opisuje medicinske zanimivosti Pariza koje je prigodom svoga boravka u tom gradu razgledao.

U Beču je studirao Ivan Pavao Vlahović (1825—1899), rodom s Visa. Nakon promocije bio je asistent anatoma Hyrtlja i fiziologa Brückea, a 1852. god. postao je profesor anatomije na Medicinskom fakultetu u Padovi (97).

Ante Schwarz (1832—1880), rodom iz Slavonske Požege, studirao je u Beču, te je nakon promocije radio ondje dvije godine na Kirurškoj klinici profesora Schuha. Nakon višegodišnjega rada u Križevcima i Varaždinu, pozvan je 1875. god. u Zagreb kao tajnik vlade u Odsjeku za zdravstvo i kao vladin izvjestitelj u Zdravstvenom vijeću. Time je postao šef zdravstva u Hrvatskoj i kao takav je stekao vrlo velike zasluge za javno zdravstvo (osnutak prve primaljske škole i prve bolnice za duševne bolesti u Hrvatskoj). Bio je jedan od osnivača Zbora liječnika i prvi urednik »Liječničkog vjesnika« (98).

Karlo Heitzmann (1836—1896), rodom iz Vinkovaca, bio je nakon promocije asistent kod kirurga Schuha i dermatologa Hebra. Kao izvrstan crtač ilustrirao je Hebrin atlas kožnih bolesti i druga medicinska djela, a sam je 1870—75. god. izdao veoma lijep anatomski atlas u dva sveska sa 600 uzornih slika. Njegova teorija o strukturi protoplazme pobudila je u svoje vrijeme sveopću pažnju. God. 1874. preselio se u New York, gdje je stekao velik ugled kao dermatolog (99).

Osječanin Emanuel Klein (1844—1925) izobrazio se u Beču kod fiziologa Brückea i patologa Strickera, te je neko vrijeme bio docent histologije na bečkom Medicinskom fakultetu. God. 1872. pošao je u Englesku, gdje je postao pionir bakteriologije. Predavao je u Londonu mikrobiologiju i prvi je ukazao na streptokoknu etiologiju šarlaha. Jedan od njegovih učenika bio je Ronald Ross (100).

Antun Lobmayer (1844—1906), rodom iz Rume, promoviran je u Beču 1869. god. Nakon toga prakticirao je godinu dana u bečkoj Općoj bolnici, a zatim se izobrazio kroz dvije godine na Billrothovoj Kirurškoj klinici i godinu dana na Porodiljskoj klinici profesora Brauna von Fernwalda. Provevši nekoliko godina kao privatni liječnik u Osijeku, postao je 1877. god. profesor primaljstva, ravnatelj Primaljskog

učilišta i predstojnik Zemaljskog rodilišta u Zagrebu. Od 1878. god. bio je zemaljski zdravstveni savjetnik, a od 1888. god. docent za sudsku medicinu i zdravstveno zakonodavstvo na Pravnom fakultetu zagrebačkog Sveučilišta. Jedno vrijeme je bio urednik »Liječničkog vjesnika« i objavio je velik broj popularno-medicinskih članaka, brošura i knjiga (101). Među ostalim, izdao je babički udžbenik pod naslovom »Učevna knjiga za učenje primaljstva« (Zagreb, 1877) koji je doživio 6 izdanja (posljednje izdanje izdao je 1923. god. Lobmayerov nasljednik Franjo Durst). Taj je udžbenik zapravo prerađeni prijevod udžbenika bečkog porodničara profesora Josefa Spaetha »Lehrbuch der Geburtshilfe für Hebammen« (Wien, 1869). Spaethovu je knjigu, uostalom, preveo na hrvatski jezik Franjo Hensler (1838—1885), rođeni Zagrepčanin, koji je 1864. god. promoviran na bečkom Josephinumu, a kasnije je bio vojni liječnik, protomedik i docent higijene na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, autor niza radova s područja higijene. Da li je Lobmayer jednostavno preradio Henslerov prijevod Spaethova udžbenika, kao što tvrdi Bazala (102), ili je Lobmayer sam preveo i preradio tu knjigu, nije ustanovljeno.

Na bečkom je Josephinumu promoviran 1872. god. i Milan Amruš (1848—1919), čije je ime ušlo u povijest bečke medicine. Amruš je nakon svoje promocije postao vojni liječnik i radio je neko vrijeme u zavodu profesora Strickera, istaknutoga općeg patologa. Upravo u ono vrijeme otkrio je Robert Koch uzročnika tuberkuloze, ali kao Kochov protivnik Stricker je odlučno negirao da živi uzročnik prouzrokuje tuberkulozu. Na Strickerov poticaj pokušao je njegov asistent Arnold Spina da Strickerovo stanovište eksperimentalno dokaže. Međutim, Amruš je 1886. god. korigirao Spinine nalaze, objavivši zapaženu radnju o morfoloiji bacila tuberkuloze (103), pa je na koncu sam Stricker, pod utiskom Amruševih istraživanja, priznao svoje prvobitno krivo stanovište (104). Amruš je bio godinama vojni liječnik, kasnije upravitelj zdravstva u Sarajevu, od 1904. do 1910. god. načelnik grada Zagreba, a od 1910. do 1912. predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade u Zagrebu.

U Beču se je nadalje izobrazio zaslužni riječki kirurg Antun Grošić (Grossich) (1849—1926), rodom iz Draguča u Istri. Promoviran je u Beču 1875. god., a nakon toga se specijalizirao za kirurgiju kod Alberta, na čijoj je Klinici radio dulje vremena kao operater, i iz porodiljstva kod Spaetha. Stekavši u Beču temeljitu izobrazbu iz obje struke, postao je šef Kirurško-porodiljskog odjeljenja riječke Bolnice. Zasluga mu je što je 1908. god. prvi uveo u kirurgiju preoperativnu dezinfekciju kože jednom tinkturom. Bavio se mnogo i politikom (105).

U isto vrijeme kada je Grošić bio šef Kirurškog odjeljenja, bio je šef Internog odjeljenja riječke Bolnice Gjuro Catti (1849—1923), rođeni Riječanin, koji se također izobrazio u Beču. Bio je asistent čuvenog bečkog internista i laringologa profesora Schröttera, na čijoj je Klinici već kao mlad liječnik održavao kurseve iz laringologije i fizikalne dijagnostike koje su pohađali mnogobrojni austrijski, engleski, američki i francuski liječnici. Objavio je velik broj znanstvenih radova i bio je jedan od osnivača moderne evropske laringologije (106).

Na Schrötterovoj se klinici izobrazio i Osječanin Geza Kobler (1864—1935) koji je kasnije odigrao važnu ulogu u zdravstvu Bosne i Hercegovine.

Promoviran je u Beču 1887. god., zatim je radio na klinikama profesora Bambergera, Meynerta i Politzera. te u laboratorijama profesora Ludwiga i Grubera i napokon je postao prvi asistent na Schrötterovoj klinici, gdje je ostao šest i pol godina. Od 1893. do 1901. god. bio je predstojnik Internog odjeljenja Pokrajinske bolnice u Sarajevu, a od 1901. do 1918. predstojnik Zdravstvenog odjela bosansko-hercegovačke zemaljske vlade. Tada se povukao u Beč, gdje je i umro (107).

U Beču se je istaknuo i Splitsanin Alberto Ilić (1864—1894) koji je ondje promoviran 1889. god. Od 1890. god. radio je na I kirurškoj klinici profesora Alberta. Bio je veoma talentiran i uvažen, pa mu je predstavljala briljantna karijera. Objavio je veoma vrijedan i dobro dokumentiran rad »Beitrag zur Klinik der Aktinomykose« (Wien, 1892). Umro je mlad od posljedica infekcije koju je zadobio prilikom obdukcije (108).

Kao kirurg je radio u Beču i Dominik Pupovac (1869—1929), rodom iz Stinice u Hrvatskoj. Bio je isprva asistent profesora Gussenbaura, a kasnije predstojnik Kirurškog odjeljenja Bolnice grada Beča u Lainzu i izvanredni profesor kirurgije na Medicinskom fakultetu u Beču (109).

Upada u oči da se nijedan tadašnji liječnik iz Hrvatske nije izobrazio u Beču iz oftalmologije, jednoj od najvažnijih medicinskih struka, to više što je u ono vrijeme bečka oftalmologija bila već na veoma visokom nivou (Jäger, Arlt, Stellwag). Za stanje oftalmologije u Hrvatskoj sredinom XIX stoljeća karakterističan je oglas bečkoga optičara Karla Grossa koji 1841. god. javlja u zagrebačkim novinama da je došao iz Beča u Zagreb na 5 dana, te nuđa svoje naočale (110). Na takav su način Zagrepčani u ono vrijeme dolazili do naočala! Trajalo je još više od pola stoljeća dok je Zagreb dobio svoga prvoga stručno izobraženog domaćeg oftalmologa, ali taj se nije izobrazio u Beču, nego u Grazu, Berlinu i Parizu. Bio je to Vinko Lušić-Matković (1861—1931) koji je od 1893. god. radio u Zagrebu (111). Ali već prije toga radio je neko vrijeme u Zagrebu jedan strani oftalmolog koji se izobrazio u Beču i koji je imao prvorazrednu kvalifikaciju. Bio je to Natanijel Feuer (1844—1902), rodom iz Subotića (Slovačka), koji su u Beču na Arltovoj klinici specijalizirao iz oftalmologije. God. 1874. postao je privatni docent oftalmologije u Kološvaru (Cluj), a od 1879. do 1884. god. služio je u Zagrebu kao domobranski pukovnijski liječnik. Radio je i u civilnom sanitetu, pa je po njegovu planu provedena prva antitrahomska akcija u Međimurju 1853. god. (112). Taj izvrsno izobraženi oftalmolog, učenik slavnoga bečkoga oftalmologa Arlta, bio je prvi stručno izobraženi oftalmolog u Hrvatskoj, gdje je međutim radio samo pet godina.

I bečko zubarstvo je dosta teško prodiralo u Hrvatsku. U zagrebačkim novinama »Agramer Zeitung« od 8. VII 1840. oglasio je zagrebački zubar Moritz Löffler da je namjestio jednog zubnog mehaničara koji se izobrazio u Beču kod profesora Carabellija (113). Prvi zagrebački zubar, koji se izobrazio u Beču, bio je Josip Hafner (1843—1908) koji je 1865. god. stekao magisterij zubarstva u Grazu, a odmah zatim je stupio u kliniku dr C. M. Fabera u Beču kao asistent. Nakon jedno-

godišnje izobrazbe postao je gradski zubar u Zagrebu. Bio je prvi diplomirani zubar u Zagrebu (114).

God. 1837. osnovano je bečko liječničko udruženje »Gesellschaft der Aerzte in Wien«. Među njegovim članovima nalazimo i nekolicinu iz Hrvatske: 1843. god. izabran je dopisnim članom Zagrepčanin Fran Folnegoviš (1801—1868), županijski fizik u Zagrebu (115). U popisu članova od 1848. god. navodi se broj dopisnih članova: iz Dalmacije 2, iz Ilirije 10, iz Primorja 16 (116). God. 1880. izabran je dopisnim članom Gjuro Catti, primarni liječnik u Rijeci, a 1886. god. Emil Amrusch (Milan Amruš), pukovnijski liječnik u Zagrebu (117).

God. 1874. osnovan je Zbor liječnika Hrvatske u Zagrebu, a već 1879. god. zalaže se jedan od njegovih najrevnijih članova, zagrebački kirurg Josip Fon, da se Zbor reorganizira po uzoru na austrijska liječnička društva, osobito društvo »Gesellschaft der Aerzte« (118).

Da je Zbor liječnika podržavao žive veze s Bečom, proizlazi već iz činjenice da je na prvoj redovitoj glavnoj skupštini Zbora, 31. VII 1875. g., izabrano od ukupno 14 počasnih članova Zbora osam njih iz Beča, i to: profesori bečkoga Medicinskog fakulteta Duchek, Dumreicher, Mundy, Pitha, Rokitansky, Sigmund i Škoda, te dr Ivan pl. Hassinger, c. kr. gen. stožerni liječnik, predstojnik 14. odjela c. kr. Ratnog ministarstva u m. (119). God. 1886. izabran je počasnim članom Zbora prof. Eduard Albert (120), a 1887. god. prof. Teodor Billroth (121). Zanimljivo je da istaknuti internist Hermann Nothnagel, od 1882. god. profesor u Beču, član 28 znanstvenih i stručnih društava, nije bio ni dopisni ni začasni član Zbora liječnika.

Neki od ovih začasnih članova Zbora liječnika bili su osobito povezani s našom zemljom i s nekim našim liječnicima. Johann v. Dumreicher (1815—1880), od 1849. god. redovni profesor kirurgije u Beču, bolestan na srcu, proveo je posljednje godine svoga života na svojem posjedu Januševac kraj Zagreba, odakle je podržavao tijesne veze s hrvatskim liječnicima. Na tom svojem posjedu on je i umro (122).

Osobit prijatelj Hrvata bio je Dumreicherov nasljednik Eduard Albert (1841—1900), podrijetlom Čeh, čovjek izvanrednih ljudskih osobina i velike stručne spreme (123). Bio je tijesno povezan s mnogim liječnicima iz Hrvatske i, kao što ističe Wickerhauser u svojem nekrologu: »Bio nam je sklon i prijatan; rado bi razgovarao o naših staliških i ostalih neprilikah, za koje je dobro znao i radi kojih nas je žalio u svom dobrom srcu« (124). Te svoje prijateljske osjećaje izrazio je Albert i u svojem pismu kojim zahvaljuje Zboru liječnika Hrvatske na brzopjavnim čestitkama prigodom svoga imenovanja za profesora kirurgije na Medicinskom fakultetu u Beču (125). Prigodom proslave 25-godišnjice Zbora liječnika (21. X 1899) uputio je Albert pismenu čestitku (na češkom jeziku) koju je predsjednik Zbora liječnika, J. Antolković, pročitao u hrvatskom prijevodu. Ondje veli: »Kao što su u nas Čeha prije mnogo godina „Spolek českých lékařův“ i „Časopis českých lékařův“ bili početak liječničkog literarnog rada, koji je doveo do otvorenja češkoga medicinskog fakulteta, tako želim hrvatskom narodu da bi i u Zagrebu Zbor liječnika i njegov časopis bili središte živahnoga znanstvenog razvoja koji bi doskora doveo

do otvorenja hrvatskog fakulteta« (126). (O Albertovu projektu za osnivanje Medicinskog fakulteta u Zagrebu vidi kasnije!). Prigodom Albertove smrti (25. IX 1900) uputio je član Zbora liječnika, dr Franjo Partsch, općinski liječnik u Bosiljevu, dopis predsjedniku Zbora (17. X 1900) kojim predlaže da se osnuje »Fond Albertov«, dobrovoljnim prinosima članova i prijatelja Zbora, za podupiranje liječnika početnika i za potporu članova Zbora (za znanstvena putovanja, boravak na stranim klinikama itd.) (127). Čini se da se o tom prijedlogu nikada nije raspravljalo na sjednicama i skupštinama Zbora, jer se u izvještajima nijednom riječi ne spominje.

Zanimljivo je da je usprkos velikom renomeju Teodora Billrotha (1829—1894), koji je od 1867. god. bio profesor kirurgije u Beču (128), ipak više liječnika iz Hrvatske steklo svoju izobrazbu na Albertovoj klinici nego na Billrothovoj, mada su u posljednja dva decenija prošloga stoljeća obojica stajala u zenitu svoje slave. Od užitih Billrothovih suradnika iz Hrvatske poznat nam je jedino Antun Lobmayer. Možda se to može pripisati činjenici što je Albert bio izvanredan učitelj koji je oduševljavao svoje učenike, dok je Billroth bio više genijalan tehničar. Možda je bila odlučna i činjenica što je Albert bio više zastupnik konzervativnog smjera u kirurgiji, dok je Billroth bio veliki majstor noža. A možda su naše liječnike privukle na Albertovu kliniku i njegove velike simpatije za Hrvate koje je on svakom prilikom dokazao. Ipak je Billrothova kirurška škola imala snažan utjecaj na razvoj kirurgije u Hrvatskoj, i to posredovanjem Billrothovih učenika i njihovih učenika koji su se djelovali dijelom u Beču, dijelom u Grazu i Innsbrucku i kod kojih su se izobrazili mnogi naši najistaknutiji kirurzi koncem XIX i prvih decenija XX stoljeća. S pravom ističe E. Lesky: »Billrothova je škola postala jedna od najuspješnijih i ona je razaslala svoje pripadnike... daleko na zapad i sjever Evrope, ... ali i na istok, u Beograd (Đorđević), Sarajevo (Weiss), Zagreb (Lobmayer) i Prag (Pavlik). I ta je škola zadržala trajno značenje. Kad je 1965. god. u Opatiji, gdje je veliki kirurg umro 1894. god., otkrivena spomen-ploča Billrothu, pa su se jugoslavenski i austrijski učenici-unuci i učenici-praunuci sjetili svoga zajedničkog majstora, ispunile su se nanovo riječi što ih je napisao na kraju svoga života...« (129). Billroth je podržavao mnogostruke prijateljske veze s hrvatskim liječnicima kojima je uvijek savjetom pomagao, pa je ponekad obavio i koju kiruršku operaciju u riječkoj Bolnici. Veoma je često proveo svoj odmor u Opatiji koju je volio i koja zahvaljuje Billrothu da je postala svjetski poznato klimatsko lječilište. U Opatiji ga je zatekla i smrt.

Ali, mnogobrojni drugi bečki liječnici i kemičari bitno su pridonijeli propagaciji i razvoju ljekovitih vrela i klimatskih mjesta u Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji i Istri. Bečki su balneolozi i klimatolozi veoma cijenili naše brojne toplice i naša klimatska mjesta na Jadranu koja su bila jedinstvena u čitavoj Austrougarskoj monarhiji. Od sredine XIX stoljeća sve je više rastao u Beču interes za ta mjesta, vršene su kemijske analize ljekovitih voda, proučavani su klimatski faktori i terapeutsko djelovanje, pa je kao rezultat svih tih istraživanja objavljen veći broj monografija iz pera najeminentnijih bečkih stručnjaka. Za daljnji razvoj svih tih lje-

kovitih vrela i klimatskih stacija te su publikacije bile od veoma velikog značaja.

Počeci tih istraživanja sežu sve do druge polovine XVIII stoljeća, kada je bečki profesor Heinrich Johann Crantz izvršio analizu ljekovitih vrela u Hrvatskoj (vidi gore!). Međutim, sredinom XIX stoljeća nastaje nov i živ interes za naša prirodna lječilišta. Već 40-ih godina spominju se u nekim bečkim balneološkim priručnicima također ljekovita vrela Hrvatske i Slavonije i daju se upute za njihovu primjenu. Takva su djela izdali bečki liječnici E. J. Koch i J. Köhler, no osobito su važna istraživanja Josefa Seegen (1822—1904), prvoga profesora balneologije na bečkom Medicinskom fakultetu, koji je u svojem velikom balneološkom djelu »Compendium der allgemeinen und speciellen Heilquellenlehre« (Wien, 1858) dao opise vrela u Lipiku, Varaždinskim Toplicama, Daruvaru, Stubičkim Toplicama, Krapinskim Toplicama i Topuskom, s točnim indikacijama za njihovu upotrebu.

Jedan od prvih bečkih stručnjaka koji je izvršio analize ljekovitih vrela u Hrvatskoj i Slavoniji bio je kemičar Karl v. Hauer (1819—1880) koji je radio u Državnom geološkom zavodu u Beču i koji je u godišnjaku toga zavoda (»Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt«) objavio analize naših ljekovitih voda, tako: Stubičkih Toplica (1856), Krapinskih Toplica (1857. i 1858), Varaždinskih Toplica (1858), Istarskih Toplica (1858. i 1859), Jamnice (1864), Apatovca (1864), Sutinskih Toplica (1865) i drugih (130). Kemijsku analizu Topuskog i Lasinje objavio je 1862. god. u bečkoj Akademiji znanosti Franz Schneider (1813—1897), profesor na Josephinum i na Medicinskom fakultetu, a analizu novoga vrela u Lipiku i pretragu plinova izvršio je 1871. god. poznati bečki kemičar profesor Johann Florian Heller (1813—1871). Potkraj prošloga stoljeća protegnuo je svoja kemijska istraživanja na neke naše ljekovite vode i poznati kemičar Ernst Ludvig (1843—1915), profesor kemije na Medicinskom fakultetu u Beču, koji je analizirao gotovo sve mineralne vode Austro-Ugarske, među njima i kiselicu Apatovca (1882, 1887, 1894, 1897) i sumporno vrelo u Varaždinskim Toplicama (1895) (131).

Koliko su bečki balneolozi cijenili naše toplice, najbolje proizlazi iz jednoga članka što ga je profesor balneologije i klimatologije u Beču Conrad Clar (1844—1904) objavio u »Liječničkom vjesniku« (u hrvatskom prijevodu) (132), u kojemu u obliku putopisa govori veoma pohvalno i o djelovanju Krapinskih, Stubičkih, Varaždinskih i Sutinskih Toplica koje su već Rimljani cijenili zbog njihova djelovanja. Govoreći o Varaždinskim Toplicama, on veli doslovce (na str. 81): »One mogu da odlično udovolje svim indikacijama za vruće sumporne vode, pa bi trebalo da uvođenjem našem vremenu primjerenoga komforta zauzmu mjesto, koje im među europskim kupeljima dolikuje«. Slično pohvalno govori i o drugim našim toplicama. Clar je bio i jedan od najzaslužnijih propagatora naših klimatskih mjesta na Jadranu. Od 1884. do 1903. god. objavio je veći broj radova o Rijeci, Opatiji, Lovranu, Voloskom, Puli, Brionima, Kaštelima, Hvaru, Visu i Dubrovniku i o mogućnostima stvaranja klimatskih lječilišta u pojedinim mjestima (133). Osobito je Clar zaslužan za razvoj Lošinja kao klimatskog lječilišta. Boravio je ondje 1885. god., a odmah poslije njega došli su onamo profesori bečkoga Medicinskog fakulteta Schrötter,

Gruber, Lang i Weinlechner koji su 1892. god. proglasili Veli Lošinj lječilištem.

Klimatska mjesta našega Jadrana cijenili su bečki liječnici još više nego naša termalna vrela, i uglavnom su bečki specijalisti pridonijeli razvoju i procvatu talasoterapije na području sjevernog i srednjeg Jadrana. Bilo je među njima internista (Schrötter), kirurga (Albert, Billroth, Weinlechner, Eiselsberg), pedijatar (Monti), otijatar (Gruber), sifilidologa (Lang) i drugih koji su posjetili ova mjesta, proučavali njihove klimatske faktore i njihovo terapeutsko djelovanje, postavili indikacije za njihovu primjenu, te upućivali onamo svoje pacijente i izvještavali o postignutim terapeutskim uspjesima.

Veoma zaslužan bio je u tom pogledu Leopold Schrötter v. Kristelli (1837—1908), profesor interne medicine na bečkom Medicinskom fakultetu. Njegov nadasve koristan socijalno-medicinski rad protegnuo se i na to da najširim slojevima pučanstva omogući boravak u klimatskim lječilištima, te je u tu svrhu preporučio niz najpodesnijih mjesta na jadranskoj obali, kao što su Opatija, Rab, Lošinj, Vis, Hvar i Dubrovnik, zauzimajući se ujedno za izgradnju tih morskih lječilišta (134). Profesor kirurgije u Beču Eduard Albert (vidi gore!) dao je poticaj za osnutak lječilišta San Pelagio kod Rovinja za liječenje koštane tuberkuloze, a profesor kirurgije Anton v. Eiselsberg (1860—1939) posjetio je 1889. god. to lječilište i uvjerio se o vrlo dobrom djelovanju morskih kupelji i sunčanja (135). Liječenje tuberkulozne djece u Rovinju inaugurirao je bečki pedijatar profesor Alois Monti (1839—1909) (136). O povezanosti Teodora Billrotha sa Opatijom već je prije bilo govora. U svojim pismima piše Billroth na bezbroj mjesta s najvećim oduševljenjem o Opatiji (137) koja njemu mnogo zahvaljuje.

Razumije se da su sva ta nastojanja bečkih liječnika bila potaknuta željom da svojim bečkim bolesnicima osiguraju mjesta za provođenje klimatskih i talasoterapeutskih kura. Kako su u ono vrijeme i Dalmacija i Istra potpadale direktno pod Beč, nastojali su Austrijanci prvenstveno da ondje izgrade svoja klimatska mjesta. Drugačije je to bilo s raznim toplicama u Hrvatskoj i Slavoniji. Ondje su Bečani jedino vršili kemijske analize koje se u ono vrijeme u Hrvatskoj još nisu mogle obaviti, i za to su bili dobro plaćeni. Bečki liječnici, međutim, za te toplice nisu pokazivali neki posebni interes.

Službeni Beč ne samo da nije pokazivao nikakvo razumijevanje za zdravstvene potrebe Hrvatske, nego je čak iz političkih razloga kočio sva pozitivna nastojanja u tom pogledu. Najbolje se to pokazalo u pitanju donošenja zdravstvenog zakona za Hrvatsku i Slavoniju. Sve do sredine XIX stoljeća još je uvijek vrijedio u svim zemljama Austrougarske monarhije, pa prema tome i u Hrvatskoj, van Swietenov Normativ iz 1770. god., a na području Vojne krajine »Regulativ za Vojnu krajinu« iz 1787. god. koji je vrijedio sve do pripojenja Vojne krajine banskoj Hrvatskoj 1881. god. Tek 50-ih godina prošloga stoljeća učinjeni su prvi koraci da se uredi zdravstvo u Hrvatskoj.

God. 1850. zatražili su liječnici Hrvatske da se donese Zakon o uređenju zdravstva, pa je izrađena »Osnova« i poslana u Beč na odobrenje. Ali ta

Osnova nije u Beču prihvaćena. Umjesto nje, donosi Bachov patent od 7. IX 1850. »Privremeno ustrojstvo javnog medicinskog upravljanja« koje je vrijedilo za čitavu Monarhiju, pa tako i za hrvatske zemlje i koje je imalo mnogo nedostataka. Po ovom patentu čitavo je zdravstvo centralizirano i stoji pod vrhovnom upravom Ministarstva unutrašnjih poslova u Beču. Njemu su podređena zdravstvena vijeća u svakoj krunovini, a ovima zdravstvena vijeća svakog okružja kojima stoji na čelu upravni činovnik, a liječnik ima sasvim podređenu ulogu. Općinski liječnici uopće nisu predviđeni (138).

Prošlo je još oko četvrt stoljeća dok je Hrvatska konačno dobila svoj prvi zdravstveni zakon. Zakonom o uređenju zdravstvene službe od 15. XI 1874. započinje konačno zdravstvena autonomija Hrvatske i Slavonije, mada i taj Zakon ima niz nedostataka. U bivšim austrijskim pokrajinama Dalmaciji i Istri zamijenjen je 1874. god. austrijski Zakon o zdravstvu od 1870. god. Pokrajinskim zdravstvenim zakonom. No, dok je Zakon od 1874. god. ostao u Dalmaciji i Istri na snazi sve do 1918. god., dotle je kroz to vrijeme u Hrvatskoj i Slavoniji u dva navrata uslijedila reorganizacija zdravstva, i to zdravstvenim zakonima od 1894. god. i od 1906. god. kojima je čitavo zdravstvo preneseno na zemaljsku vladu u Zagrebu (139).

Spomena je vrijedan utjecaj Beča na otvaranje Zemaljskog zavoda za umobolne u Stenjevcu (danas Vrapče). Projekt za podizanje toga Zavoda nailazio je gotovo kroz 3 decenije u Beču na najveće poteškoće političke, financijske i tehničke prirode. Na poticaj Dvorske kancelarije, Ministarstvo unutrašnjih poslova je 1866. god. zatražilo stručno mišljenje vladina savjetnika i ravnatelja bečke Ludnice dra Josefa Gottfrieda von Riedela (1803—1870), referenta za psihijatriju u Ministarstvu unutrašnjih poslova, koji je u svojem izvještaju predložio neke temeljite promjene prvobitnoga plana. No, zbog daljnjih poteškoća, otvoren je Zavod tek 1879. god. (139a).

Neosporne zasluge stekli su bečki liječnici koncem XIX stoljeća u suzbijanju nekih endemijskih bolesti u našim krajevima. Jedna takva bolest javlja se ljeti u južnoj Dalmaciji i Hercegovini. Narod je naziva »pasja vrućica«, a stručni joj je naziv prije bio »gastroenteritis endemica« ili »gastroenteritis climatica«. God. 1886. objavio je Alois Pick (1859—1945), tada vojni liječnik u Trebinju, a kasnije profesor Medicinskog fakulteta u Beču, prvu znanstvenu raspravu o toj bolesti (140), u kojoj je utvrdio da se kod te bolesti radi o bolesti sui generis. Tu su bolest kasnije istražili drugi austrijski vojni liječnici u tim krajevima, i ona je dobila naziv »papatači-groznica«. Nakon što je vojni liječnik Sigismund Taussig 1905. opisao ovu bolest — koja je žestoko harala u nekim garnizonima — poslalo je austrijsko Ministarstvo rata 1908. posebnu komisiju u te krajeve da prouči ovu bolest. Članovi komisije su bili: Robert Doerr (1871—1952), poznati bakteriolog i eksperimentalni patolog, kasnije profesor u Beču, a zatim u Baselu, nadalje bečki vojni liječnik Karl Franz i gore spomenuti S. Taussig. U toku rada te komisije uspjelo je Doerru već 1908. god. dokazati eksperimentalnim putem da je uzročnik papatačija filtrabilni virus (141), a zatim zajedno s Viktorom Karlom Russom (1879—?) dokazao je 1909. god. vezu

papatačija s nevidom Phlebotomus papatasi koji je prenosnik te bolesti (142).

Velike zasluge za suzbijanje nekih endemija u našoj zemlji imao je istaknuti bečki dermato-sifilidolog profesor Isidor v. Neumann (1832—1906) koji je u Hercegovini i južnoj Dalmaciji istraživao endemijski sifilis i lepru. Tom prilikom protegnuo je on svoja istraživanja i na malariju koja je harala u Dalmaciji, pa je austrijskim vlastima preporučio niz mjera protiv ove bolesti (143). Već 1890. god., prigodom svoga prvog boravka u Bosni i Dalmaciji, našao je Neumann u Dalmaciji nekoliko gubavaca kod kojih je mikroskopski ustanovio bacil lepre. Na osnovu toga zatražile su austrijske vlasti od Neumanna da pregleda i bolesnike sa otoka Mljeta i da ustanovi da li se i kod njih ne radi o lepri. Kad je Neumann po treći put boravio u našim krajevima, posjetio je i otok Mljet, pa je potvrdio da mljetska bolest nije lepra, ali prilikom svojih pregleda ustanovio je u Dalmaciji kod 240 bolesnika bacil lepre (144).

Ali, i endemija škrljevske bolesti zaokupljala je još i u drugoj polovini XIX stoljeća bečke liječnike. God. 1854. pregledao je profesor dermato-venerologije u Beču i reformator javnoga zdravstva u Austriji Karl Ludwig v. Sigmund (1810—1883) bolesnike u Bolnici za škrljevo u Kraljevici, te je došao do nepobitnog uvjerenja da se kod njih radi o hereditarnom sifilisu (145). Veoma velike zasluge u suzbijanju škrljeva stekao je i bečki dermatolog Gustav Pernhoffer kojega je bečka vlada 1858. god. poslala u Kraljevicu, gdje je dvije godine upravljao Bolnicom. Napisao je izvrsnu studiju o škrljevu kojom je oborio mnoga kriva shvaćanja o naravi te bolesti (146). Nakon Pernhofferova odlaska iz Kraljevice naložila je austrijska vlada bečkom dermato-venerologu Heinrichu Auspitzu (1835—1886), Hebrinom učeniku i kasnijem profesoru u Beču, da istraži i suzbije škrljevsku bolest. Auspitz je boravio u više navrata u Dalmaciji i na njegov poticaj otvorena je Bolnica za škrljevo u Šibeniku, za koju svrhu mu je bio odobren iznos od 30.000 forinti.

Škrljevsku su bolest istražili još i drugi strani liječnici, među njima bečki liječnici Friedrich Wilhelm Lorinser (1817—1895) i Maximilian v. Zeissl (1853—1925), profesor dermato-venerologije u Beču, koji je 1887. god. posjetio područje ove endemije. Osobito se istaknuo u suzbijanju škrljevske bolesti bečki profesor I. Neumann (vidi gore!) koji je konačno oborio sva kriva shvaćanja o škrljevu i time bitno pridonio da je na kraju uspjelo sasvim ugušiti tu endemiju.

Za konačnu likvidaciju endemije škrljevske bolesti 1888. god. dijelom je zaslužan i Emanuel Kusy vitez od Dúbrava (1844—1905), reformator modernog zdravstva u Austriji, čije svrsishodne mjere su mnogo pridonijele da je uspjelo potpuno svladati ovu endemiju. Kusy, koji je od 1883. god. bio odjelni savjetnik u austrijskom Ministarstvu unutrašnjih poslova, a od 1888. god. ministarski savjetnik, bio je uopće veoma zaslužan za podizanje zdravstva i u našim krajevima. Njegova je također zasluga provedba zdravstvenog zakona od 1874. god. u Dalmaciji i Istri (147). Kad je Kusy u travnju 1904. proslavio svoj 60. rođendan, uputio mu je Zbor liječnika telegrafsku čestitku na kojoj se Kusy zahvalio pismom, napisanom češkim jezikom (148). Eduard Albert i Emanuel Kusy,

obojica podrijetlom Česi, bili su zaista iskreni prijatelji naših liječnika i naše zemlje.

Najnovije razdoblje

Posljednji izdanak druge bečke medicinske škole bio je veliki kirurg Theodor Billroth. S njime završava najsjajnije razdoblje bečke medicine. Na to se razdoblje nadovezuje najnovije razdoblje bečke medicine koje u svojoj prvoj fazi — otprilike do 1920. godine — nosi bogate plodove sjajne prošlosti i koje je karakterizirano rađanjem novih specijalnosti i sve većim značenjem laboratorija i eksperimenta.

U to vrijeme (1918) prestaju političke veze Beča s Hrvatskom, a to se odražuje i u popuštanju međusobnih medicinskih veza, iako te veze ni nakon 1918. god. nisu sasvim prekinute. Tako snažan medicinski centar, kao što je bio Beč u minulih 150 godina, ne može jednim mahom izgubiti svoje značenje i svoj utjecaj na susjedne zemlje, a lične veze između liječnika iz Hrvatske i onih u Beču, kao što i renome bečkih kliničara još će dosta dugo vršiti pozitivan utjecaj na medicinu u Hrvatskoj. Osnutak Medicinskog fakulteta u Zagrebu (1917) je, s jedne strane, emancipirao medicinu u Hrvatskoj od bečkoga Medicinskog fakulteta, s druge je strane dao mnogostruke prilike da se utjecaj Beča indirektno manifestira. I studenti iz Hrvatske studiraju i poslije 1918. god. u priličnom broju u Beču, pa čak i nakon potpune izgradnje Medicinskog fakulteta u Zagrebu, iako od konca XIX stoljeća mnogi naši studenti studiraju u Grazu, Innsbrucku, a osobito u Pragu. Poslijeratna inflacija u Njemačkoj privukla je dosta naših i na njemačka sveučilišta.

Od sredine XIX stoljeća naovamo Beč je sve više bio centar gdje su se izobrazili naši specijalisti. Ne samo apsolvanti bečkog Medicinskog fakulteta, nego i drugi liječnici polaze u Beč, odakle donose u Hrvatsku najnovije tekovine bečke medicine. U to vrijeme sve se više u nas razvijaju već postojeće, a i nove specijalističke grane, i njihovi najistaknutiji predstavnici pretežno su se izobrazili u Beču, na klinikama i u zavodima svjetski poznatih korifeja. Pa čak i oni liječnici koji se odsad specijaliziraju na mladom zagrebačkom Medicinskom fakultetu, čiji su nastavnici većinom izobraženi u Beču, odgajaju se indirektno u duhu tradicija bečke škole.

Utjecaj bečke medicine osobito se očituje u nekim novim specijalnim granama koje se u to vrijeme pojavljuju u Hrvatskoj. Najistaknutiji predstavnici naše pedijatrije bili su učenici Widerhofera (Radovan Marković, Žiga Švarc), Eschericha i Pirqueta (Ernest Mayerhofer). U Holzknichtovu institutu izobrazili su se gotovo svi naši rendgenolozi, a osobito je Beč imao predominantan utjecaj na razvoj naše mikrobiologije i imunologije, zahvaljujući trojici istaknutih bečkih učenjaka: Weichselbaumu, Paltaufu i Landsteineru. Imena te trojice usko su povezana s razvojem novije medicine ne samo u Austriji i u ostalom svijetu, nego i u Hrvatskoj.

Anton Weichselbaum (1845—1920), profesor patološke anatomije na bečkom Medicinskom fakultetu, bavio se najviše bakteriologijom, te

je odgojio velik broj učenika, među kojima se osobito istaknuo Karl Landsteiner (1868—1943), kasniji laureat Nobelove nagrade za medicinu. Weichselbaumov učenik bio je i Zagrepčanin Milan Sachs (1878—1903) koji je na preporuku svoga šela poslan u Berlin i Pariz da se ondje usavrši u bakteriologiji. U Berlinu se u laboratoriju zarazio kugom, te je umro od kužne pneumonije. Bio je veoma nadaren i marljiv, te je već za vrijeme svoga rada u Beču objavio nekoliko važnih radova iz svoje struke. Zajedno s drugim Weichselbaumovim suradnikom Antonom Ghonom (1866—1936), kasnijim profesorom patološke anatomije u Pragu, otkrio je Sachs uzročnika plinske gangrene (*Clostridium septicum*) koji je po njima nazvan Ghon-Sachsov bacil (149).

Jedan od najpoznatijih Weichselbaumovih učenika bio je Emil Prášek (1884—1934), rodom Čeh, kasnije profesor higijene i bakteriologije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Još kao student radio je u laboratorijama R. Paltaufu i A. Weichselbaumu, gdje se je uskoro pridružio užemu krugu Landsteinerovih suradnika. Nakon promocije bio je kroz 6 godina Landsteinerov asistent, te je s njime surađivao u istraživanju uzročnika poliomijelitisa, te kod proučavanja krvnih grupa, Rh-faktora itd. (150).

Kod Landsteinerja je radio i Albert Botteri (1879—1955), kasniji profesor oftalmologije u Zagrebu. Zajedno s Landsteinerom objavio je 1906. god. bakteriološko-kemijska istraživanja o svojstvima toksina tetanusa. Kasnije, za vrijeme svojega rada na Fuchsovoj Očnoj klinici u Beču, otkrio je da je uzročnik uložne blenoreje posebni filtrabilni virus (151).

Landsteinerov suradnik bio je neko vrijeme i Radenko Stanković (1880—1956) koji je do 1921. god. radio u Zagrebu kao internist, a kasnije je bio profesor u Beogradu. Izobrazio se kod Landsteinerja na području serologije, pa je zajedno s njime objavio dva eksperimentalna rada (o adsorpciji bjelanjčevina i aglutinaciji, te o vezivanju komplementa) (152).

Neki naši bakteriolozi izobrazili su se kod Richarda Paltaufu (1858—1924), Strickerova nasljednika i profesora opće i eksperimentalne patologije u Beču. Spomenuto je već da je Emil Prášek još kao student radio u Paltaufovu laboratoriju. Daljnji Paltaufov učenik bio je Ljudevit Gutschy (1874—1961) koji je 1907. god. osnovao u Zagrebu prvi bakteriološki laboratorij u Hrvatskoj (153). Konačno se kod Paltaufu izobrazio i Josip Škarić (1887—), šef bakteriološke stanice u Splitu. Sam Paltauf boravio je i lično u Splitu, gdje je istraživao maltešku groznicu.

I imunolog Julije Rogina (1867—1936), predstojnik Zavoda za proizvodnju animalnog cjepiva u Zagrebu, izobrazio se u Beču. Radio je kod bečkog imunologa Gustava Paula (1859—1935) u Državnom zavodu za proizvodnju cjepiva (K. k. Staats-Impfgewinnungsanstalt) (154).

U najnovije vrijeme doprla je iz Beča u Hrvatsku i Freudova psihoanaliza koja je u svoje vrijeme pobudila najveću pažnju u čitavom svijetu, dok u samom Beču dugo nije naišla na priznanje oficijelnih krugova. Freudovu je nauku propagirao u Hrvatskoj Stjepan Betlheim (1898—1970) koji je promoviran u Beču 1922. god. Nakon promocije radio je na klinici Juliusa Wagnera-Jauregga (1857—1940), te kod Sigmunda Freuda (1856—1939) i Paula Schildera (1886—1940). Freud

ga je toliko cijenio da ga čak citira u svojim djelima. Betlheim je bio prvi liječnik koji je u Zagrebu liječio neuroze psihoterapijom i prvi propagator psihoanalize. Svojim mnogobrojnim popularnim predavanjima upoznao je i najšire krugove sa Freudovom psihoanalizom. Betlheim je jedan od osnivača Stanice za psihohigijenu u Zagrebu i njezin dugogodišnji predstojnik. Nakon rata habilitirao se za docenta, a naskoro je postao izvanredni i na koncu redovni profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu. God. 1953. osnovao je Psihoterapeutski odjel na Neuropsihijatrijskoj klinici u Zagrebu, prvi te vrste u Jugoslaviji. Okupio je oko sebe veći broj suradnika koje je odgojio u duhu bečke psihoterapeutske škole (155).

Učvršćenju medicinskih veza između Beča i Zagreba mnogo je pridonio Nikola Jagić (1875—1956), rođen doduše u Berlinu, ali Hrvat po podrijetlu (sin slavnoga slavista Vatroslava Jagića). Promoviran je u Beču 1900. god., a izobrazio se u Frankfurtu i Beču, gdje je radio kod Landsteinerja, te na Nothnagellovoj i Noordenovoj Internoj klinici. God. 1909. postao je docent, 1922. izvanredni profesor, a 1931. redovni profesor interne medicine i predstojnik Druge interne klinike u Beču (kao nasljednik N. Ortnera). Stajao je u tijesnoj vezi s liječnicima u Hrvatskoj, i uoči osnutka Medicinskog fakulteta u Zagrebu dao je korisne sugestije na temelju svojih bečkih iskustava. God. 1936. postao je počasni doktor zagrebačkog Sveučilišta, a 1940. god. počasni član Zbora liječnika Hrvatske (156).

Veze naše medicine s bečkom medicinom, odnosno s njezinim predstavnicima, podržavao je Zbor liječnika i nakon 1918. god. Istaknuti bečki liječnici dolazili su i nadalje povremeno u Zagreb kao gosti Zbora liječnika i izvještavali na Zborovim sastancima o novim tekovinama bečke medicine. Takvih je posjeta bilo osobito mnogo 1925. god., kada su u Zboru liječnika održali predavanja bečki profesori Holzknecht, Blum, Falta, Hofbauer, Volk i Finsterer (157).

I kao konzilijarni liječnici bili su u Zagrebu između dva rata još uvijek popularni neki istaknuti bečki specijalisti, kao internisti Ortner, Wenckebach i Chvostek, kirurzi Eiselsberg i Finsterer, ortoped Lorenz, urolog Blum, pedijatri Pirquet i Knöpfelmacher, neuropsihijatar Wagner-Jauregg, ginekolozi Halban i Weibel, otorinolaringolozi Neumann i Hajek, itd. Većinu njih posjećuju naši bolesnici u samomu Beču, ali poneki dolaze k teškim bolesnicima u Zagreb i u druga mjesta, pa tu čak izvode kirurške operacije. Nimbus bečke medicine i bečkih liječnika ušćuvao se i u vrijeme kad je Zagreb već imao svoj vlastiti Medicinski fakultet i svoje vrsne liječnike koji po svojem znanju i svojoj stručnoj spremi nisu bitno zaostajali za svojim bečkim kolegama.

*

Na koncu, treba da se razmotri i odnos Beča prema Medicinskom fakultetu u Zagrebu, čiji je osnutak mnogostruko povezan s Bečom, i u pozitivnom, i u negativnom smislu. S jedne je strane Beč iz političkih razloga kočio osnutak Medicinskog fakulteta u Zagrebu, s druge su strane neke ličnosti u Beču podupirale taj plan. Pa kad je konačno došlo do ostvarenja toga plana, poslužio je bečki Medicinski fakultet kao uzor

za organizaciju zagrebačkog Fakulteta, čiji su prvi nastavnici većinom bili izobraženi u bečkim zavodima i klinikama.

Potrebno je da se ovdje iznesu neki momenti iz ranijeg vremena koji pokazuju stav službenih bečkih krugova prema ovom nadasve važnom pitanju (158).

Bilo je mnogo pokušaja da se u Zagrebu otvori Sveučilište i s time i Medicinski fakultet, ali sva su ta nastojanja nailazila u Beču na otpor. Već potkraj XVIII stoljeća, kada su osnovani mediko-kirurški liceji u Ljubljani, Celovcu, Grazu, Innsbrucku i Olomoucu, zatražili su Hrvati (1790) da se i u Hrvatskoj i Slavoniji otvori takvo učilište koje je, s obzirom na pomanjkanje liječnika i kirurga, bilo prijeko potrebno. Ta je molba u Beču odbijena, jednako kao i molba 1791. god. God. 1843. obratio se Hrvatski sabor direktno kralju Ferdinandu V s molbom da se u zagrebačkoj Akademiji osnuju katedre za medicinu i kirurgiju, a uz to da se svakako osnuje primaljska škola. Na tu je molbu kralj odgovorio da nema ni potrebe ni potrebnih sredstava za osnivanje tih katedri. Bilo je nakon toga još nekoliko pokušaja, ali bez ikakva uspjeha. Čak i otvorenje Sveučilišta u Zagrebu naišlo je na najveći otpor, osobito za vrijeme Bachova apsolutizma koji je kroz deset godina kočio sve te namjere.

Ipak se je i u vrijeme apsolutizma našao čovjek koji je uložio sve svoje sile da se u Zagrebu osnuje potpuno hrvatsko Sveučilište. Bio je to grof Edgar Corberon (1807—1861), podrijetlom Francuz, koji je 1845. god. došao u Hrvatsku, gdje je kupio imanje Januševac. Corberon je 18. XI 1850. uputio pismo austrijskom ministru bogoštovlja i nastave grofu Leonu Thun-Hohensteinu (1811—1888) koji je godinu dana ranije proveo reformu austrijskih sveučilišta, prema kojoj su sveučilišta dobila odavna zaželjenu samoupravu. Thun-Hohenstein bio je uostalom napredan čovjek, te se je borio protiv reakcionarnih tendencija Bachova apsolutizma (159). U svojem pismu, upućenom ministru, iznosi Corberon prijedlog za osnivanje Sveučilišta u Zagrebu. Uspjelo mu je tim pismom pobuditi interes ministra koji mu je nakon mjesec dana odgovorio da je potpuno uvjeren o potrebi Sveučilišta, i ujedno je pozvao Corberona da mu saopći detalje o tom pitanju. Na to pismo odgovorio je Corberon 20. I 1851. Naveo je, među ostalim, da druge narodnosti Monarhije, iako su manje brojne, imaju po jedno, pa i po dva sveučilišta, pa bi bilo pravedno da se ne samo dozvoli osnutak hrvatskog Sveučilišta, nego bi trebalo u tu svrhu pridonijeti određenu svotu iz ukupnih državnih sredstava. Ovom pismu priložio je Corberon plan, kako bi se c.-kr. Pravoslavna akademija u Zagrebu mogla pretvoriti u potpuno Sveučilište. Osobito živo i iscrpivo ističe Corberon potrebu osnivanja Medicinskog fakulteta na budućem zagrebačkom Sveučilištu, navodeći kao glavni argument veliku nestašicu liječnika u Hrvatskoj, što se osobito ispoljilo prigodom nedavnih epidemija.

Corberon je izradio detaljan plan za osnutak Medicinskog fakulteta koji dokazuje da je on to pitanje temeljito proučio. U pogledu nastavnika preporučio je on dva domaća liječnika i nekoliko stranaca, ali što manje Bečana, tako da ne bi nastao dojam da Beč hoće nametnuti svoje ljude. Corberon nadalje predviđa pojedine katedre, te nastavno i pomoćno osoblje, organizaciju nastave itd. Taj je Corberonov plan zanimljiv već stoga

što je to prvi konkretni i detaljni plan osnivanja Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Mada je Thun-Hohenstein pokazao interes za Corberonov plan, ipak Corberonova nastojanja, poput svih ostalih dotadašnjih nastojanja, nisu urodila željenim plodom, barem ne u neposrednoj budućnosti (160).

Zanimljiv je prijedlog Josipa Zlatarovića, nekadašnjega profesora na bečkom Josephinumu (vidi prije!) koji se nakon svog umirovljenja (1849) preselio u Zagreb, a odatle 1862. god. u Trst, odakle je te iste godine poslao zagrebačkim »Narodnim novinama« niz prijedloga o uređenju budućeg Medicinskog fakulteta u Zagrebu (161). Po njegovu mišljenju, trebalo bi da Fakultet služi ne samo izobrazbi liječnika, nego i ranarnika, ljekarnika, veterinara i primalja. Zbog velike potrebe zdravstvenog osoblja treba odmah urediti Fakultet, a tek onda započeti s nastavom. On predviđa u tančine uređenje Fakulteta, govori o potrebi stvaranja hrvatske terminologije, o potrebnim novčanim sredstvima, o nastavnom kadru itd. Dalje ističe potrebu izdavanja časopisa i zdravstvenog prosvjeđivanja. Svakako je Zlatarović kao dugogodišnji nastavnik na Josephinumu stekao dragocjena iskustva koja je nastojao praktički primijeniti u Zagrebu (162).

Nakon daljnjih bezuspješnih pokušaja, konačno je 1874. god. osnovano Sveučilište u Zagrebu. Po Zakonu o ustrojstvu Sveučilišta u Zagrebu predviđena su 4 fakulteta, među njima i Medicinski, ali njegovo je otvorenje odgođeno na neizvjesno vrijeme, dok se osiguraju potrebna sredstva. Zakon predviđa petogodišnji studij medicine i sadržava već kompletni nastavni plan Medicinskog fakulteta. Taj plan sasvim odgovara planu Medicinskog fakulteta u Beču koji je objavljen odredbom od 11. IV 1872. i kojim su uvedeni posve novi propisi, među ostalim tri rigorozna.

Budući da je otvorenje Medicinskog fakulteta u Zagrebu zavisilo samo od osiguranja potrebnih sredstava, pokušala je Zemaljska vlada odmah nakon sankcioniranja Zakona o hrvatskom Sveučilištu, a još prije otvaranja Sveučilišta, ustanoviti koliki bi bili troškovi otvaranja i održavanja Medicinskog fakulteta, pa je stoga poslala u Graz i Beč pukovnijskog liječnika dr Stjepana Magjarevića da prouči uređenje i troškove Medicinskog fakulteta. Magjarević se je vratio u Zagreb 25. II 1874. i podnio je opširan izvještaj, ali zbog previsokih troškova ponovno je odgođeno otvaranje Medicinskog fakulteta.

God. 1886. povjerio je sveučilišni senat u Zagrebu profesoru botanike na zagrebačkom Filozofskom fakultetu dr med. et phil. Bogoslavu Jirušu da prikupi materijal i podatke o uređenju Medicinskog fakulteta u Zagrebu koji će se dostaviti Zemaljskoj vladi u Zagrebu s molbom da se taj Fakultet što prije otvori. Iako je Jiruš uskoro nakon toga pozvan za profesora u Prag i napustio Zagreb, ipak je izradio veoma detaljan elaborat i dostavio ga koncem 1887. god. sveučilišnom senatu. Taj elaborat poslan je zatim profesoru kirurgije na bečkom Medicinskom fakultetu Eduardu Albertu (vidi prije!) s molbom da dade o njemu svoje mišljenje i da, kao veliki prijatelj Hrvata i zagrebačkog Sveučilišta i kao odličan stručnjak i liječnički autoritet, saopći svoje mišljenje o opravdanosti osnutka Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Tom se pozivu Albert najpripravnije odazvao 11. V 1888. g., dokazujući skladno s Jirušem potrebu Medicinskog fakulteta na Sveučilištu u Zagrebu. Na temelju toga

odlučio je akademski senat da se izvede zaključak od 1886. god. i da se otvori Medicinski fakultet (163).

Pitanje otvorenja Medicinskog fakulteta u Zagrebu pokrenuto je još nekoliko puta, i tek potkraj I svjetskoga rata (1917) ono je riješeno. U Hrvatskom saboru vodila se 31. I 1917. o tome burna debata, u kojoj je često citirano Albertovo mišljenje (164). Poslanik Josip Pazman citirao je pri tom Albertovo zaključno mišljenje: »Kad već postoji u Hrvatskoj Sveučilište, onda se mora ići za tim da se popuni s Medicinskim fakultetom« (165). U to vrijeme objavljen je u »Liječničkom vjesniku« i članak bečkoga internista profesora Nikole Jagića koji je napisan na poziv uredništva i u kojemu uvaženi bečki kliničar daje niz sugestija na osnovu iskustava što ih je stekao na Nothnagelovoj i Noordenovoj klinici (166).

Konačno je ban 12. XI 1917. odobrio da se Medicinski fakultet u Zagrebu otvori još u toku iste godine. Zemaljska vlada je predložila Dvorskoj kancelariji u Beču tri profesora budućega Medicinskog fakulteta, no da bi predavanja mogla odmah započeti, pozvala je zemaljska vlada dr Drago Perovića iz Beča i postavila ga za suplenta anatomije, a ostala predavanja 1. godišta povjerena su profesorima Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Prva konferencija nastavnika Medicinskog fakulteta održana je 20. XII 1917. g., a prvo predavanje održao je Perović 12. I 1918. Time je Medicinski fakultet zagrebačkoga Sveučilišta započeo svojim radom.

Pri popunjavanju pojedinih katedri izabran je velik broj nastavnika koji su ili dotle radili u Beču, ili su se neko vrijeme ondje izobrazili. Bili su to:

Drago Perović (1888—1968), promoviran u Beču 1913. god. »sub auspiciis Imperatoris«. Već kao student radio je kao demonstrator, a kasnije kao asistent u Anatomskom institutu profesora F. Hochstettera (1861—1954) u Beču. Pozvan je 21. XI 1917. da preuzme katedru anatomije, najprije kao suplent, a od 21. VII 1918. kao redovni profesor.

Karlo Radoničić (1879—1935), promoviran u Beču 1905. god. God. 1906—07. asistent prof. N. Ortnera (1865—1935) u Beču, od 1907. do 1911. god. asistent Interne klinike u Innsbrucku, a od 1911. do 1919. god. asistent II interne klinike u Beču (prof. N. Ortner). 22. V 1919. izabran je za redovnog profesora interne medicine na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Albert Botteri (1879—1955), promoviran u Beču god. 1904. Radio je najprije na Internoj klinici E. Neussera i kod K. Landsteinerja, zatim se specijalizirao za oftalmologiju na klinici E. Fuchsa (1851—1930) u Beču, gdje je nekoliko godina radio kao asistent, a kasnije je prešao u Innsbruck. God. 1919. habilitirao se u Pragu i iste je godine postao redovni profesor oftalmologije u Ljubljani, odakle je 1920. god. prešao u istom svojstvu na Medicinski fakultet u Zagrebu, gdje je izabran 2. X 1920.

Emil Prášek (1884—1934), promoviran u Beču 1908. god. Još kao student radio je u laboratoriju R. Paltauf i A. Weichselbaum. Kasnije je postao asistent K. Landsteinerja i njegov uski suradnik. Od 1914. do 1921. god. radio je u Sarajevu, a 17. VI 1921. izabran

je za redovnog profesora higijene i bakteriologije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Ernest Mayerhofer (1877—1957), promoviran u Innsbrucku 1902. god., specijalizirao se za pedijatriju u Pragu i Beču, gdje je radio kod T. Eschericha (1857—1911), P. Mosera (1865—1924) i konačno na Dječjoj klinici C. v. Pirqueta (1874—1929) u Beču. Tu se je habilitirao 1911. god., a 10. III 1923. izabran je za redovnog profesora pedijatrije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Laza Popović (1877—1945), promoviran u Beču 1901. god., od 1903. god. povremeno je posjećivao Rendgenski zavod prof. G. Holzknechta (1872—1931) u Beču. Od 1918. god. izobrazio se u Centralnom rendgenskom zavodu u Beču kod G. Holzknechta i L. Freunda (1868—1943), te u bečkoj Vojnoj bolnici kod M. Haudeka (1886—1931). 11. VIII 1922. postao je izvanredni profesor, a 29. XII 1932. redovni profesor rendgenologije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Povremeno su posjećivali Beč zbog stručne izobrazbe ovi profesori Medicinskog fakulteta u Zagrebu:

Franjo Durst (1875—1958) za vrijeme godišnjih odmora usavršavao se na ginekološkim klinikama R. Chrobaka, A. v. Rosthorna i H. Pehama u Beču, kamo je godinama redovno odlazio. 13. VII 1921. postao je redovni profesor ginekologije i porodništva na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Aleksandar Blašković (1882—1953) povremeno je posjećivao bečke urologe O. Zuckerkandla, V. Bluma, T. Hryntscha i H. Rubritiusa, kod kojih se je izobrazio u svojoj struci. God. 1927. postao je honorarni nastavnik, a 1943. god. izvanredni profesor urologije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Ivan Hugo Botteri (1876—1963), promoviran u Beču 1901. god. Radio je dulje vrijeme na Internoj klinici prof. L. v. Schröttera (1837—1908) u Beču. God. 1935. postao je redovni profesor interne medicine na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Andrija Štampar (1888—1958), promoviran u Beču 1911. god. Još kao student, a i kasnije, stajao je pod snažnim utjecajem J. Tandlera (1869—1936), profesora anatomije u Beču i istaknutoga pionira socijalne medicine. God. 1938. postao je Štampar redovni profesor higijene i socijalne medicine na Medicinskom fakultetu u Zagrebu.

Iz Billrothove kirurške škole proizašao je indirektno i profesor kirurgije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu **Julije Budisavljević** (1882—) koji je promoviran u Innsbrucku i ondje se izobrazio kod Billrothova učenika H. v. Haberera i kod H. Schloffera koji je bio učenik Billrothova učenika A. Wölflera. Budisavljević je 22. V 1919. izabran za redovnog profesora kirurgije na Medicinskom fakultetu u Zagrebu (167).

Po svim ovim svojim nastavnicima i njihovim učenicima povezan je zagrebački Medicinski fakultet s Medicinskim fakultetom u Beču i s njegovom slavnom prošlošću.

Možda se ni u kojem pogledu ne očituje tako jasno mnogostruki utjecaj Beča i njegove medicinske škole na medicinu u Hrvatskoj kao upravo u negativnom utjecaju Beča na osnutak Medicinskog fakulteta u Zagrebu i u njegovu kasnijem pozitivnom utjecaju na razvoj i organizaciju toga Fakulteta.

Bilješke

1. M. D. Grmek: Salerno i Hrvatska. Liječn. vjesn., 75 (1953), 259—265; — 2. L. Glesinger: Medicinski fakultet u Padovi i Hrvati. Liječn. vjesn., 72 (1950), 251—255; M. D. Grmek: Hrvati i Sveučilište u Padovi. Ljetopis JAZU, knj. 62, Zagreb 1957, 334—374; — 3. I. Bojničić: Hrvati na bečkom sveučilištu. Vienac XI (1879), 368—370; — 4. Upor. K. Schrauf: Die Matrikel der ungarischen Nation an der Wiener Universität 1453—1630. Wien 1902; F. Šišić: Hrvati na bečkom sveučilištu. Vjesn. zem. arhiva, V (1903), 161—171 (izvadak iz Schraufova djela); — 5. Schrauf: Vjesn. op. cit., str. 112 i dalje (Schrauf ga naziva Ladislaus (Orszaguilag) de Bosagavar); Bojničić: loco cit.; — 6. Arch. cap. Pat. Diversorum a. 1476—1481, fol. 20 (Matricula et acta Hungarorum in universitate Patavina studentium 1264—1864, ed. A. Veress, Budapest 1915, str. 18). Upor. također Grmek: Hrvati i Sveučilište u Padovi, str. 355—356; — 7. M. Neuburger: Die Entwicklung der Medizin in Oesterreich. Wien-Leipzig, 1918, str. 6; — 8. L. Glesinger: Joannes Dragojaevus i njegovo djelo o terijaku. U knjizi: Iz hrvatske medicinske prošlosti. Zagreb 1954, str. 182—194; — 9. L. Senfelder: Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis. Bd. V: 1605—1676, Wien 1910, str. 273, 285 i 289. Vidi također: M. D. Grmek: O stručnoj naobrazbi liječnika u Hrvatskoj do početka XVIII stoljeća. Liječn. vjesn., 90 (1968), str. 1235; — 10. Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, Epistolae ad diversos, CXLVI, br. 120; J. Barlè: O zdravlju staroga Zagreba. Posebni otisak iz Liječn. vjesnika, Zagreb 1902, str. 68; — 11. Barlè: loco cit.; — 12. Das Wiener medizinische Doctoren-Collegium. Wien 1886, str. 14; M. D. Grmek: Bilješke o našim liječnicima u matičnoj knjizi udovičkog udruženja bečkog medicinskog fakulteta. Liječn. vjesn., 70 (1948), str. 390; isti: Inauguralne disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika. Starine JAZU, knj. 43, Zagreb 1951, str. 104—105, br. 6; — 13. Upor. L. Glesinger: Konzilij J. B. Montanusa za hratskoga velikaša iz godine 1546. Liječn. vjesn., 72 (1950), str. 449—453; — 14. A. Režek: Iz prošlosti vrela mineralnih voda Rogaške Slatine. Rogaška Slatina 1937, str. 31; — 15. Barlè: op. cit., str. 22; — 16. Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, Politica 6, br. 423; — 17. R. Horvat: Hrvatski državni liječnici u XVII. vijeku. Liječn. vjesn., 53 (1931), str. 352—370; — 18. L. Schönbauer: Das medizinische Wien. Berlin-Wien 1944, str. 79; — 19. Ibidem, str. 100; B. Breitner: Geschichte der Medizin in Oesterreich. Wien, 1951, str. 285; — 20. Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, Epistolae ad Episcopos Zagr., sv. XXXI, br. 58; Barlè: op. cit., str. 66; — 21. Ibidem, sv. XXXI, br. 47; Barlè: op. cit., str. 63; — 22. Ibidem, sv. XXX, br. 29, i XXXIV, br. 3 i 40; Barlè: op. cit., str. 63; — 23. Schönbauer: op. cit., str. 86—87; — 24. Nadbiskupski arhiv u Zagrebu, Epistolae ad Episcopos Zagr., sv. LV, br. 88; Barlè: op. cit., str. 68; — 25. Ibidem, Epistolae ad Episcopos Zagr., sv. LXVI, br. 80; Barlè: op. cit., str. 29; — 26. Ordo Doctorum Facultatis Neomedicae (rukopis u arhivu JAZU, sign. III, d. 14); J. Matasović: Iz galantnog stoljeća, I, Zagreb 1921, str. 91—106; L. Glesinger: »Facultas Neomedica Vidoveczensis« i njeni doktori, Liječn. vjesn., 70 (1948), str. 459; — 27. L. Glesinger: P. A. Mattioli iz Siene o našim ljudima i krajevima. Liječn. vjesn., 71 (1949), str. 410—412; — 28. J. Aschbach: Die Wiener Universität und ihre Gelehrten. (Geschichte der Wiener Universität, Bd. III), Wien 1888, str. 187—194; A. Wissert: Nekoliko podataka o varaždinskim liječnicima. Liječn. vjesn., 60 (1938), str. 117; — 29. Barlè: Op. cit., str. 18; Horvat: op. cit., str. 357 i 367; — 30. Barlè: Op. cit., str. 29; —

31. Ibidem, str. 28; — 32. Ibidem, str. 31; — 33. Horvat: op. cit., 363—364; L. Glesinger: Nekadašnji zagrebački liječnik — carski tjelesni liječnik u Beču. Liječn. vjesn. 61 (1939), str. 458—459; isti: Nekoliko novih podataka o Dru. Ivanu Krstitelju Alprunu. Ref. u Liječn. vjesn., 79 (1957), str. 772—773; — 34. D. Körbler: Dubrovčanin Petar Bianchi i nećak mu Didak Dubravica — Arboscilli. Rad JAZU, knj. 196, Zagreb 1913, str. 1—25; G. Körbler: Un médecin de Raguse à la cour Autrichienne. Bull. Soc. Franc. d'Hist. de la Méd., XXI (1927), No. 7—8; M. D. Grmek: Bianchi, Petar, Enciklopedija Jugoslavije, I, Zagreb 1955, str. 493; — 35. O Vojnoj krajini i sanitarnom kordonu vidi osobito F. Vaniček: Specialgeschichte der Militärgrenze, Wien, 1875; L. Thaller: Zdravstvo hrvatsko-slovenske Vojne krajine. Liječn. vjesn., 66 (1944), str. 19—27; E. Lesky: Die österreichische Pestfront an der k. k. Militärgrenze. Saeculum, 8 (1957); ista: Oesterreichisches Gesundheitswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus (Arch. f. österr. Geschichte, 122. Bd., 1. Heft), Wien, 1959, str. 11 i dalje; M. D. Grmek: Sanitarni kordon Vojne Krajine. Med. encikl., 2. izd., III, Zagreb 1968, str. 595—506; — 36. Neuburger: Op. cit., str. 7; — 37. W. Müller: Gerhard van Swieten. Biographischer Beitrag zur Geschichte der Aufklärung in Oesterreich. Wien, 1883; H. E. Sigerist: Grosse Aerzte. München, 1932, str. 150—157; L. Glesinger: Medicina kroz vjekove. Zagreb, 1954, str. 220—223; isti: Swieten, Gerhard van. Medicinska enciklopedija, 2. izd., VI, Zagreb 1970, str. 165—166 (ondje opširna literatura); — 38. Integralni tekst Normativuma objavio je F. X. Linzbauer: Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Vol. II, Buda, 1852, str. 535—571. Uporedi također L. Thaller: Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji od godine 1770. do 1850. (Posebni otisak iz Liječn. vjesnik), Karlovac 1927, str. 32—33; — 39. M. Grmek: Hrvatska medicinska bibliografija. I/1, Zagreb, 1955, str. 190, br. 853; — 40. Thaller: op. cit., str. 37—42; isti: Jean Baptiste Lalangue, ein Schüler Van Swietens und Gründer der kroatischen medizinischen Literatur. Wiener med. Wochenschr., 1928, br. 50; M. D. Grmek: Jean-Baptiste Lalangue, ein Luxemburger, Begründer der medizinischen Literatur in kroatischer Sprache. Luxemburg, 1952; isti: Prvijenac hrvatske medicinske književnosti. Zagreb, 1957; isti: O meštirji pupkoreznoj. Zogreb, 1958; — 41. Anton Störck (1731—1803), profesor i direktor medicinskog fakulteta u Beču, protomedik, nasljednik van Swietenov; — 42. Heinrich Joseph Collin (1731—1784), profesor medicine u Beču; — 43. L. Brozović: Dr. Miho Shoretić (1741 (I)—1786). Liječn. vjesn., 64 (1942), str. 142—143; M. Bokesová-Uherová: Lekárska fakulta Trnavskej univerzity (1770—1777). Bratislava, 1962; L. Glesinger: Českoslovačko-Južnoslavenske medicinske veze u prošlosti. Beograd, 1965, str. 14—15; — 44. Ibidem; — 45. K. A. (= Austrijski ratni arhiv). S. Pr. 3, 317 (cit. Lesky: Oesterr. Gesundheitswesen, str. 42—43); — 46. K. A., S. Pr. 4, 258 (cit. Lesky, str. 43); — 47. Lesky: op. cit., str. 91; — 48. A. de Haen: De magia liber. Lipsiae 1774, predgovor; — 49. Vidi o tome i V. Bayer: Ugovor s djavlom. Zagreb, 1953, str. 298—305; 743—745; 757—769. Uporedi također L. Thaller: O prognoma vještica u Hrvatskoj. Liječn. vjesn., 69 (1947), str. 207—208 i L. Glesinger: Psihijatrijske koncepcije u hrvatskoj medicini XVI—XIX stoljeća. Rasprave i građa za povijest nauka, knj. 2, Zagreb, 1966, str. 193—194; — 50. Sigerist: op. cit., str. 157—160; M. Jantsch: Anton de Haen und der Beginn des klinischen Unterrichtes in Wien. Wiener klin. Wochenschr., 67 (1955), str. 1—3; H. Wyklicky: Zur Kenntnis des Wiener Klinikers Anton de Haen. Wiener med. Wochenschr., 108 (1958), str. 596—598; J. Boersma: Antonius de Haen, Life and Work. Janus, 50 (1963), str. 264—307; D. Cichon: Antonius de Haens Werk »De Magia«. Münster, 1971; — 51. B. A. Krčelić: Annuae ili Historija 1748—1767. Zagreb, 1952, str. 402; — 52. Upor. U. Schäfer: Physikalische Heilmethoden in der ersten Wiener medizinischen Schule. Wien, 1967, str. 84—106; — 53. M. Mesić: O Krčeliću i njegovih Annua. Rad JAZU, knj. 32, Zagreb, 1875; T. Smičiklas: Život B. A. Krčelića. Krčelićeva djela (uvod u izdanje »Annua«, str. I—LXX), MSHSM, knj. 30, Zagreb 1901; V. Novak u Narodnoj enciklopediji, sv. 2, Zagreb s. a., str. 504—505; J. Šidak u Enciklopediji Jugoslavije, sv. 5, Zagreb 1962, str. 388—389; — 54. Krčelić: op. cit., str. 394. Upor. također M. D. Grmek: Krčelićevi podaci o bolestima i medicini u Hrvatskoj u XVIII stoljeću. Liječn. vjesn., 81 (1959), str. 213—219; — 55. Krčelić:

op. cit., str. 418; — 56. E. Lesky: Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert. Graz-Köln 1965, str. 293; — 57. Schönbauer: op. cit., str. 115; — 58. Grmek. Inauguralne disertacije, passim; — 59. Ibidem; — 60. Upor. L. Glesinger: Medicina u Hrvatskoj od god. 1874. do danas. U knjizi: Iz hrvatske medicinske prošlosti. Zagreb, 1954, str. 65—66; — 61. Jozefinska akademija je bila i po svojem nastavnom programu i po svojem ispitnom redu potpuno ravnopravna medicinskom fakultetu, te je također izdavala doktorske diplome. U dva navrata bila je ta škola zatvorena, pa opet otvorena (povremeno samo kao niža medicinska škola), dok nije 1870. god. konačno dokinuta. O historijatu Josephinuma vidi među ostalim Schönbauer: op. cit., str. 162—166 i M. Jantsch: Die Gründung des Josephinums. Wien, 1956; — 62. O Frankovu životu i radu postoji velika literatura. Uporedi osobito K. Doll: Dr. Johann Peter Frank. Karlsruhe, 1909; K. E. F. Schmitz: Die Bedeutung Johann Peter Franks für die Entwicklung der sozialen Hygiene. Berlin, 1917; Sigerist: op. cit., str. 179—189; E. Lesky: Johann Peter Frank als Organisator des medizinischen Unterrichts. Sudhoffs Archiv, 39 (1955), str. 1—29; M. D. Grmek: Pioniri socijalne medicine. Med. glasnik, 11 (1957), str. 443—448; L. Breiteneker: Die Bedeutung Johann Peter Franks für die Entwicklung der Hygiene in Oesterreich. Winer klin. Wochenschr., 71 (1959), str. 165—167; — 62a. A. Hirsch-E. Gurtl-A. Wernich: Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker. 2. izd., II, Berlin-Wien, 1930, str. 629; L. Glesinger: Hrvati kao profesori medicine na stranim sveučilištima. Liječn. vjesn., 60 (1938), str. 573; O. Matoušek: Lékar a prirodovedcy doby Purkynovi. Praha, 1954, str. 249; R. Pelišek: Profesor Dr. Ignatz Franz Fritz — pritel Jana Purkyne. Časop. lék. česk., 98 (1959), str. 153—155; Glesinger: Českoslov.-južnosl. med. veze u prošlosti. Str. 58—60; — 63. J. Gollubich: Observatio generalis circa Insitionem Variolarum institutam die 19 Maij 1799. Viennae (Rukopis u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, R 4388). Upor. Thaller: Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji. Str. 69; M. D. Grmek: Rukovet starih medicinskih... rukopisa sačuvanih u Hrvatskoj i Sloveniji. Rasprave i građa za povijest nauka, knj. I, Zagreb 1963, str. 324—325, br. 242; — 64. J. Gollubich: Rariores Clinici Instituti Vindobonensis Observatione Systemati Browniano innixae (Rukopis u Sveučil. bibl. u Zagrebu, R 3143). Upor. Thaller: loco cit.; Grmek: op. cit., str. 324, br. 241; — 65. Upor. Lesky: Die Wiener med. Schule in 19. Jahrh. Str. 26; 66. F. Schraud: Geschichte der Pest in Sirinien. II, Pesth, 1801, str. 119. To spominje i sam Golubić u svojem rukopisu o kliničkim zapažanjima; — 67. S. Trzebinski: Jan-Piotr Frank i walka ze »Scherlievo« w Dalmaciji i Istriji. Liječn. vjesn., 50 (1928), str. 1481—1483; Lesky Oesterr. Gesundheitswesen. Str. 169. 68. Tako u svojem glavnom djelu »System einer vollständigen medicinischen Polizey« (Suppl. — Bd. 2, Leipzig 1825, str. 233—302) i u svojem djelu »De curandis hominum morbis epitome« (lib. VI, Viennae, 1805, str. 356 i dr.); — 69. M. Neuburger: Die Wiener medizinische Schule im Vormärz. Wien, 1921, str. VII; — 70. Upor. Lesky: Die Wiener med. Schule im 19. Jahrhundert. Str. 32—39; — 71. R. H. Shryock: The development of modern medicine. London, 1948, str. 158. Vidi također Lesky: J. P. Frank als Organisator des med. Unterrichts; ista: The development of bedside teaching at the Vienna medical school from scholastic times to special clinics. U: »The History of Medical Education«, ed. C. D. O'Malley, Berkeley-Los Angeles-London 1970, str. 217—234; — 72. Thaller: Povijest medicine u Hrv. i Slav. Str. 88—89; L. Brozović: Prof. Dr. Josip Zlatarović. Liječn. vjesn., 60 (1938), str. 566; R. Tischner: Geschichte der Homöopathie. Leipzig, 1939, str. 807; M. D. Grmek: Zlatarović, Josip. Med. encikl., X, Zagreb 1965, str. 395—396; — 73. J. Zlatarovich: Dissertatio inauguralis medica de genio morborum stationario. Viennae, 1830; — 74. Vidi Grmek: Hrvatska medicinska bibliografija, I/1, str. 184, br. 829; — 75. Tischner: loco cit.; — 76. Poblize o tome vidi Thaller: Povijest medicine u Hrvatskoj i Slavoniji. Str. 91; — 77. G. Körbler: Ein Beitrag zur Geschichte der Homöopathie. Janus, 30 (1926), str. 295—300; L. Thaller: Jedna polemika protiv Attomyra, Đakovčanina. Narodna starina, X (1931), sv. 26, str. 277—278; Tischner: op. cit., str. 497 i 771; — 78. J. Attomyr: Theorie der Verbrechen auf Grundstätze der Phrenologie basirt. Leipzig, 1842; — 78a. Grmek: Hrv. med. bibliografija, I/1,

str. 139, br. 598; — 79. Shryock: op. cit., str. 101; — 80. Lesky: Die Wiener med. Schule im 19. Jahrh. Str. 29; — 81. Upor. L. Thaller: Edward Jenner i vakcinacija velikih boginja (Temelji medicine, sv. III). Beograd-Zagreb, 1949, str. 63; — 82. Na jednom drugom mjestu (Povijest medicine u Hrv. i Slav., str. 75) donosi Thaller netočni podatak da je Lueff započeo s cijepljenjem tek 1804. god.; — 83. J. de Carro: Observations et expériences sur l'inoculation de la vaccine. Vienne, 1801, str. 28; — 84. Grmek: Hrv. med. bibliografija. I/1, str. 45, br. 95; — 85. Ibidem, str. 162—163, br. 720; — 86. Ibidem, str. 199, br. 902; — 87. Thaller: Povijest medicine u Hrv. i Slav. Str. 62; — 88. J. Barlé: Nešto iz prošlosti Zakladne bolnice u Zagrebu. Liječn. vjesn., 53 (1931), str. 319—337; — 89. F. Zavrnik: Nešto o liječnicima-veterinarima. Ibidem, str. 386; — 90. F. Schraud: Historia pestis Sirmiensis annorum MDCCXCV et MDCCXCVI, 3 sv., Budae, 1802; — 91. L. Glesinger: Kuga (povijest). Med. encikl., VI, Zagreb, 1962, str. 251—252; — 92. G. Sticker: Abhandlungen aus der Seuchengeschichte und Seuchenlehre. I. Bd.: Die Pest. Zweiter Teil, Giessen, 1912, str. 327; — 93. M. Neuburger: Hermann Nothnagel. Wien, 1922, str. 128; — 94. Lesky: Die Wiener med. Schule im 19. Jahrh. Str. 293; — 95. Grmek: Inauguralne disertacije. Str. 149, br. 115; — 96. M. Sternberg: Josef Skoda (Meister der Heilkunde, Bd. 6). Wien, 1924, str. 37, 84 i 86; — 97. Glesinger: Hrvati kao profesori medicine na stranim sveučilištima, str. 572; V. Čepulić: Ivan Pavao Vlahović, profesor anatomije u Padovi. Liječn. vjesn., 65 (1943), str. 328—329; — 98. Nekrolog u Liječn. vjesniku, 4 (1880), str. 32; S. Platzer: Stogodišnjica rođenja liječnika i hrvatskoga književnika dra Antuna Schwarz. Obzor, 73 (1932), br. 209, str. 3; M. D. Grmek: Schwarz, Ante. Med. encikl., VIII, Zagreb 1963, str. 645; — 99. Hirsch-Gurtl-Wernich: op. cit., III (1931), str. 141—142; Lesky: Die Wiener med. Schule im 19. Jahrh. Str. 564—566; — 100. Z. Levntal: Osječanin E. Klein — histolog i pionir engleske bakteriologije. Higijena, 10 (1958), str. 160—162; Lesky: op. cit., str. 550; — 101. Nekrolog u Liječn. vjesniku, 28 (1906), str. 142—143; — 102. Upor. V. Bazala: Da li je Lobmayerovo »Primaljstvo« originalno djelo? Alma mater croatica, 3 (1939), str. 76—80 i Liječn. vjesn., 62 (1940), str. 172—174; — 103. E. Amrusch: Ueber eine Zooglear-Form der Tuberkel-Organismen. Medizinische Jahrbücher 1886. (Cit. Grmek: Hrv. med. bibliografija. I/2, (1970), str. 25, br. 1044); — 104. S. Stricker: Allgemeine Pathologie der Infectiouskrankheiten. Wien, 1886, str. 139. Vidi također J. Wagner-Jauregg: Lebenserinnerungen. Wien, 1950, str. 31 i Lesky: op. cit., str. 557—558; — 105. E. Bajla: Antonio Grossich l'ideatore del metodo di antisepsi cutanea colla tintura di iodio. Gazzetta sanitaria, 10 (1937), str. 14—15; L. Premuda: Antonio Grossich. Castalia, 1953, br. 1; — 106. D. Mašek: Dr. Gjuro Catti (nekrolog). Liječn. vjesn., 45 (1923), str. 503—5—6; M. D. Grmek: Catti, Gju ro. Med. encikl., II (1958), str. 451; — 107. L. G.: Novi zdravstveni predstojnik za Bosnu i Hercegovinu. Liječn. vjesn., 23 (1901), str. 144; — 108. C. Ewald: Dr. Albert Illich (nekrolog). Wiener klin. Wochenschr., 1894, br. 13; G. j. Karminski: Bečki kirurg Splitsanin Dr. Alberto Ilić. Liječn. vjesn., 79 (1957), str. 625—627; — 109. I. Fischer: Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte der letzten fünfzig Jahre. Berlin-Wien, 1933, str. 1256; — 110. Thaller: Povijest medicine u Hrv. i Slav., str. 96; — 111. V. Dorn: Vinko Lušić-Matković — prvi hrvatski školovani oftalmolog. Liječn. vjesn., 93 (1971), str. 781—786; — 112. E. Högyes: Emlékkönyv. A Budapesti királyi magyar tudomány egyetem karának múltjáról és jelenéről. Budapest, 1896, str. 408 i 763; Nekrolog u Liječn. vjesniku, 24 (1902), str. 429—430; Glesinger: Češkoslov.-južnoslav. med. veze u prošlosti, str. 42; — 113. Thaller (Pov. med. u Hrv. i Slav., str. 95) navodi pogrešno tekst ovog oglasa, te tvrdi da Löffler ističe u ovom oglasu da je on učenik Carabellijev; — 114. A. Müller: Josp Hafner (nekrolog). Liječn. vjesn., 30 (1908), str. 295; — 115. M. D. Grmek: Inauguralne disertacije, str. 127, br. 62; — 116. W. Herzig: Das medizinische Wien. Wien, 1948, str. 157; — 117. S. Hajek: Geschichte der k. k. Gesellschaft der Aerzte in Wien von 1837 bis 1888. Wien, 1889; — 118. A. Forenbacher: Povijest Zbora liječnika. U knjizi: Iz hrvatske medicinske prošlosti. Zagreb, 1954, str. 10; — 119. L. Rakovac: Spomen-knjiga Zbora liječnika, Zagreb, 1899, str. 7; — 120. Ibidem, str. 103; — 121. Ibidem, str. 45; — 122. L. Glesinger: Šezdesetgodišnjica smrti prof. Dumreichera. Liječn. vjesn., 63 (1941), str. 136;

— 123. J. Habart: Eduard Albert. Wien-Leipzig, 1900; A. Lorenz: Eduard Albert, Wiener klin. Wochenschr., 13 (1900), str. 895—899; T. Wickerhauser: + Eduard Albert. Liječn. vjesn., 22 (1900), str. 369—370; — 124. Wickerhauser: loco cit.; — 125. Original toga pisma u arhivu Zbora liječnika (sada u arhivu Instituta za povijest nauka JAZU); — 126. Ibidem; — 127. Ibidem; — 128. O Billrothovu životu i radu postoji gotovo nepregledna literatura. Vidi osobito A. Lobmayer: Teodor Billroth. Liječn. vjesn., 16 (1894), str. 27—30; R. Gersuny: Theodor Billroth (Meister der Heilkunde, Bd. 4), Wien, 1922; I. Fischer: Theodor Billroth und seine Zeitgenossen. Berlin-Wien, 1929; Sigerist: op. cit., str. 280—284; Lesky: Die Wiener med. Schule im 19. Jahrh., passim; — 129. E. Lesky: Theodor Billroth. U knjizi: Die berühmten Aerzte. Izd. R. Dumesnil i H. Schadowaldt, Köln, 1966, str. 328; — 130. Grmek: Hrv. med. bibliografija. I/1, str. 78, br. 271 i 272; — 131. Ibidem, I/2, str. 162—164, br. 2061, 2062, 2068, 2069 i 2073; — 132. C. Clar: Beč-Zagreb. Liječn. vjesn., 25 (1903), 77—81; — 133. Upor. Grmek: Hrv. med. bibliogr. I/2, str. 49—50, br. 1194—1201; — 134. I. Fischer: L. R. Schrötter v. Kristelli als Sozialmediziner. Wiener klin. Wochenschr., 87 (1937), str. 157—160; Lesky: Die Wiener med. Schule im 19. Jahrh. Str. 333; — 135. A. Eiselsberg: Lebensweg eines Chirurgen. Innsbruck-Wien, 1949, str. 81; — 136. Lesky: Die Wiener med. Schule im 19. Jahrh. Str. 364—365; — 137. Briefe von Theodor Billroth. Hannover-Leipzig, 1895; — 138. Thaller: Povijest medicine u Hrv. i Slav. Str. 108—109; — 139. L. Glesinger: Medicina u Hrvatskoj od god. 1874. do danas. U knjizi: Iz hrvatske medicinske prošlosti. Zagreb, 1954, str. 65—66; isti: Medicina u Hrvatskoj u XIX i XX stoljeću. Med. encikl., VIII, Zagreb 1963, str. 215—217; — 139a. Upor. L. Glesinger: Povijest psihijatrije u Hrvatskoj (disertacija). Zagreb, 1959, str. 85—92 (ondje i opsežna literatura); — 140. A. Pick: Beiträge zur Pathologie und Therapie einer eigenthümlichen endemischen Krankheitsform. Wiener med. Wochenschr., 36 (1886), str. 1141—1145 i 1168—1171; — 141. R. Doerr: Ueber ein neues invisibles Virus. Berliner klin. Wochenschr., 45 (1908), str. 1847—1849; — 142. R. Doerr und V. K. Russ: Weitere Untersuchungen über das Pappataciefieber. Arch. f. Schiffs- u. Tropenhygiene, 13 (1909), str. 693—706; — 143. I. v. Neumann: Memorandum... zur wirksamen Bekämpfung bezw. Ausrottung der in Dalmatien endemischen Skerljevkrankheit, Syphilis und sporadischen Lepra... Liječn. vjesn., Staleški glasnik, 52 (1930), str. 132—138; — 144. Neumann: loco cit.; S. Bošnjaković: Jedno endemičko oboljenje u povjesnoj i pučkoj predodžbi. Liječn. vjesn., 60 (1938), str. 563—566; — 145. K. L. v. Sigmund: Untersuchungen über die Skerljevoseuche und einige damit verglichene Krankheitsformen. Zeitschr. d. k. k. Gesellschaft d. Aerzte, 11 (1855), str. 32, 87 i 142; — 146. G. Pernhoffer: Untersuchungen und Erfahrungen über das Krankheitsübel Skerljevo im croatisch-istrianischen Küstenlande. Ein Beitrag zur Syphilis-Lehre. Wien, 1868; — 147. Lesky: Die Wiener med. Schule im 19. Jahrh. Str. 603—604; — 148. Original toga pisma u arhivu Zbora liječnika (sada u arhivu Instituta za povijest nauka JAZU); — 149. A. Weichselbaum: Dr. Milan Sachs. Wiener klin. Wochenschr., 16 (1903), str. 744; Nekrolog u Liječn. vjesniku, 25 (1903), str. 230; Fischer: Biographisches Lexikon. Str. 1350. Popis Sachsovih radova vidi: Grmek: Hrv. med. bibliogr. I/2, str. 213—214, br. 2407—2414; — 150. Fischer: op. cit., str. 1243; M. Prica: Prof. dr. Emil Prášek. Liječn. vjesn., Staleški glasnik, 56 (1934), str. 55—57; K. Tomić-Karović: Prof. dr. Emil Prášek. Liječn. vjesn., 81 (1959), str. 776—777; — 151. Z. Pavišić: Prof. dr. Albert Botteri. Liječn. vjesn., 77 (1955), str. 361—363; — 152. Grmek: Hrv. med. bibliogr. I/2, str. 233—234, br. 2545 i 2546; — 153. V. N. Njegovan: Dr. Ljudevit Gutschy. Liječn. vjesn., 84 (1962), str. 423—424; — 154. V. Katičić: nekrolog u Liječn. vjesniku, 58 (1936), str. 507; — 155. M. Beck-Dvoržak: Dr. Stjepan Bethlem. Liječn. vjesn., 93 (1971), str. 395—396; — 156. M. D. Grmek: Jagić, Nikolaus. Med. encikl., V, (1961), str. 367 (ondje i ostala literatura); — 157. Forenbacher: op. cit., str. 27; — 158. Upor. L. Glesinger: Borba za osnutak našega prvog medicinskog fakulteta. Riječ prigodom proslave 50-godišnjice Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Liječn. vjesn., 90 (1968), str. 1141—1153; isti: Pedeset godina Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Saopćenja, 11 (1968), str. 71—78; V. Dugački: Pet godina žestokih borbi za otvaranje Medicinskog fakul-

teta u Zagrebu (1886—1891). Liječn. vjesn., 90 (1968), str. 1239—1258; — 159. O djelovanju Thun-Hohensteina vidi T. Puschmann: Die Medizin in Wien während der letzten 100 Jahre. Wien, 1884, str. 248—250. Ostalu literaturu vidi Lesky: Die Wiener med. Schule il 19. Jahrh. Str. 129; — 160. M. Magdić: Rad grofa Corberona za osnutak potpunoga hrvatskog sveučilišta u Zagrebu. Liječn. vjesn., 39 (1917), str. 273—275; — 161. Narodne novine, XXVIII (1862), br. 138—150; — 162. V. Dugački: Prijedlog dra Josipa Zlatarovića o uredenju medicinskog fakulteta u Zagrebu. Liječn. vjesn., 90 (1968), str. 475—479; — 163. Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu. Zagreb, 1900, str. 62—63; — 164. Rasprava o medicinskom fakultetu u hrvatskom saboru. Liječn. vjesn., 39 (1917), str. 44—80; — 165. Ibidem, str. 74; — 166. N. Jagić: K otvorenju medicinskog fakulteta na zagrebačkom sveučilištu. Liječn. vjesn., 39 (1917), str. 111—114; — 167. Biografski podaci o navedenim profesorima prema I. Fischer: Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte der letzten fünfzig Jahre. Bd. 1—2, Berlin-Wien, 1932—1933 i prema pojedinim biografskim člancima u Medicinskoj enciklopediji.

DER EINFLUSS WIENS UND SEINER MEDIZINISCHEN SCHULE AUF DIE ENTWICKLUNG DER MEDIZIN IN KROATIEN

Lavoslav GLESINGER

Die fast 400-jährige politische Verbundenheit Kroatiens mit Wien bedingte mit der Zeit einen ständig wachsenden Einfluss Wiens auf allen Gebieten des öffentlichen Lebens, somit auch in der Medizin, und zwar sowohl in der medizinischen Wissenschaft, als auch im öffentlichen Gesundheitswesen. Bis zum XVII. Jahrhundert verfügen wir nur über sehr spärliche Nachrichten über gegenseitige medizinische Beziehungen. Wiener Aerzte behandelten bereits im XVII. Jahrhundert einzelne Kranke aus Kroatien und auch unter den kroatischen Reichsärzten gab es zu jener Zeit mehrere Aerzte, die vorher in Wien wirkten. Aus jener Zeit stammen auch die ersten Nachrichten über kroatische Studenten an der Wiener medizinischen Fakultät. Das öffentliche Gesundheitswesen wurde zuerst auf dem Gebiete der ehemaligen Militärgrenze geregelt, die zum grössten Teil durch Kroatien und Slavonien verlief.

Ein sichtbarer Aufschwung in der Medizin Kroatiens entstand zur Zeit der ersten Wiener medizinischen Schule. Van Swieten's Reformen erstreckten sich auch auf Kroatien: mit seinem »Normativum sanitatis« schuf er das erste Sanitätsgesetz, das auch in Kroatien Gültigkeit hatte, segensreich war sein Kampf gegen den in Kroatien sehr verbreiteten Aberglauben (besonders die Hexenverfolgungen) und ein besonderes Verdienst erwarb sich van Swieten dadurch, dass er seinen Schüler J. B. Lalangue nach Kroatien entsandte. Dieser bedeutendste Arzt Kroatiens des XVIII. Jahrhunderts entfaltete hier eine ungemein nützliche Tätigkeit und verfasste u. a. das erste originelle medizinische Werk in kroatischer Sprache. Die bedeutendsten Aerzte Kroatiens jener Zeit waren Absolventen der Wiener medizinischen Fakultät oder des Josephinums.

Der Uebergang vom XVIII. zum XIX. Jahrhundert ist sowohl in der Wiener als auch in der kroatischen Medizin eine Zeit des Stillstandes. Die Gesundheitspolitik des Freiherrn v. Stifft hatte auch unter den Kroaten ihre Opfer: Prof. Josef Zlatarović und Josef Attomyr wurden als Homöopathen verfolgt. Der Kampf gegen die in einem Teile Kroatiens grassierende »Skerljevo«-Endemie versagte, und selbst die Militärgrenze mit ihrer musterhaften Sanitätsorganisation konnte den Ausbruch der verheerenden Pestepidemie in Syrmien (1795/96) nicht verhindern. Das einzige positive Resultat jener Zeit ist die Einführung der Vakzination, die über Wien nach Kroatien gelangte.

Ein neuerlicher Aufschwung entstand um die Mitte des XIX. Jahrhunderts, zur Zeit der zweiten Wiener medizinischen Schule. Nicht nur Studenten, sondern auch junge Aerzte aus Kroatien bildeten sich nun massenhaft in Wien aus, kehrten wohlausgebildet zum Teil in ihre Heimat zurück, oder lassen sich als hervorragende Fachleute in Wien oder in anderen Städten nieder. Unter dem Einfluss der Wiener Schule entwickelt sich von nun an in Kroatien die wissenschaftliche Medizin. Besonderen Anteil haben Wiener Aerzte und Chemiker an der Entwicklung der kroatischen Heilbäder und klimatischen Orte an der Adria. Auch für die Erforschung und Bekämpfung einiger Endemien auf kroatischem Gebiet sind einige Wiener Aerzte sehr verdienstvoll, desgleichen für die endgültige Ausrottung der »Skerljevo«-Krankheit. Die zunehmende Entwicklung des Spezialistentums in Kroatien in der Zeit nach 1890 fand fast ausschliesslich unter dem Einfluss Wiens statt.

Ganz eigenartig ist die Beziehung Wiens zur medizinischen Fakultät in Zagreb. Aus politischen Gründen widersetzte sich Wien jahrzehntelang der Gründung dieser Fakultät (und der Universität in Zagreb überhaupt). Selbst 1874, als die Universität in Zagreb endlich gegründet wurde, wurde die Eröffnung der medizinischen Fakultät auf unbestimmte Zeit verschoben (angeblich wegen Geldmangel!). Als nun 1917 endlich die Zagreber medizinische Fakultät eröffnet wurde, wurden die meisten Lehrkanzeln an Professoren vergeben, die ihre Ausbildung in Wien genossen hatten, oder die bis dahin in Wien wirkten. Selbst die Organisation der Zagreber medizinischen Fakultät wurde zum Teil nach Wiener Vorbild durchgeführt.